

Мирољуб Кршљанин

ОДНОСИ ЈУГОСЛАВИЈЕ СА СССР И ФРАНЦУСКОМ ИЗМЕЂУ ДВА РАТА

ОГЛЕДИ ИЗ ДИПЛОМАТСКЕ ИСТОРИЈЕ

ДОСИЈЕ
СТУДИО

БРАТСТВО

Београд 2024

Мирољуб Кршљанин
Односи Југославије са СССР и Француском
између два рата

Издавачи:

Институт за међународну политику и привреду, Београд
Досије Студио, Београд
СР Братство 2023, Београд

За издаваче:

проф. др Бранислав Ђорђевић
Мирко Милићевић
Душан Опачић

Приређивач:

Владимир Кршљанин

Рецензенти:

Др Душан Пророковић
Проф. др Бранко Ракић

Дизајн корица и прелом:

Љев Рјадченко

Тираж:

200

Штампа:

Досије Студио, Београд

ISBN:

978-86-7067-343-4 (ИМПП)

978-86-6047-456-0 (ДС)

978-86-906876-1-9 (БР)

Мирољуб Кршљанин

**Односи Југославије
са СССР и Француском
између два рата**

Огледи из дипломатске историје

Београд, 2024.

САДРЖАЈ

<i>ПРЕДГОВОР - Душан Пророковић: ТРАКТАТИ О СПОЉНОПОЛИТИЧКОМ (НЕ)СНАЛАЖЕЊУ ЈЕДНЕ ДРЖАВЕ.....</i>	<i>7</i>
ЈУГОСЛОВЕНСКО-СОВЈЕТСКИ ОДНОСИ ИЗМЕЂУ ДВА РАТА	11
I Југославија – СССР (1918-1929) и антисовјетске активности краљевских влада.....	13
II Став и активности југословенских краљевских влада по питању дипломатског признања СССР (1929-1941).....	39
ЈУГОСЛОВЕНСКО-ФРАНЦУСКИ ОДНОСИ ОД 1930 ДО 1941 г.	55
ЈУГОСЛАВИЈА НА ЖЕНЕВСКОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ ЗА РАЗОРУЖАЊЕ	81
 <i>БЕЛЕШКА О АУТОРУ И ОВОЈ КЊИЗИ.....</i>	 <i>106</i>

ПРЕДГОВОР: ТРАКТАТИ О СПОЉНОПОЛИТИЧКОМ (НЕ)СНАЛАЖЕЊУ ЈЕДНЕ ДРЖАВЕ

Радови Мирољуба Кршљанина, иначе истраживача из прве генерације аналитичара запослених на београдском Институту за међународну политику привреду одмах по оснивању ове институције, представљају важно сведочанство о спољнополитичком (не)сналажењу дипломатије Краљевине Југославије. Испитујући односе новостворене југословенске државе са Совјетским Савезом и Француском, као и све активности везане за наступе у Комисији за разоружање, аутор уз своја запажања наводи и читав низ (мање или више познатих) података о дешавањима између два светска рата.

Са једне стране, Краљевина Југославија (подразумева се, од 1918. до 1920. званично име државе било је *Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца*, а од 1920. до 1929. године *Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца*, али је придев југословенска колоквијално коришћен још и тада за означавање земље, пре него што је постао и формалног карактера) покушавала је да се прилагоди интензивним променама у међународном окружењу и сачува пред нацртајима ревизионистичких сила, па су тако усмераване и њене дипломатске активности. Кретање по инерцији забележено у првој фази обликовања спољнополитичког курса (до 1934. године) значило је чврсто ослањање на ратне савезнике у међународној арени (у првом реду Француску, али и Велику Британију), неупитну подшку свим њиховим иницијативама (укључујући и неуспешно деловање Комисије за разоружање и крајње нереалне пројекте попут предлога Аристиде Бријана о формирању Европске федералне уније – Паневропе) и последично стварање стратешког партнерства са Чехословачком и Румунијом (Мала антанта) како би се ограничио утицај Мађарске и Немачке. Са друге стране, унутрашња превирања и оштра сукобљавања (идеолошка, страначка и међуетничка) индиковала су континуалне политичке и друштвене кризе које су продужавале дестабилизацију све до њене потпуне ескалације након априла 1941. године. Напад фашистичке Немачке означио је и почетак крвавог грађанског рата у Југославији за који су услови стварани деценијама раније.

Под притиском сталних криза и услед непрекидне унутрашње нестабилности, упарених са епохалним променама континенталног карактера након доласка Хитлера на власт и потпуног слома Конференције за разоружање (одиграло се 1933. године), од 1934. године постепено се одустаје од дотадашњег спољнополитичког усмерења и остваривање све ближних релација са Берлином. Тај процес доживеће кулминацију доласком Милана Стојадиновића на чело владе. Кршљанин луцидно примећује како су и ратни савезници дали повод за такву промену, нарочито због оснаживања француско-италијанских односа што је у Југославији рђаво примљено. Он наводи како се над југословенско-француским пријатељством надвијала сенка из страха од аспирација Италије и њених будућих потеза. Ипак, упркос тој сенци међу народом није било већег разумевања за окретање ка Немачкој, па је и новом усмеравању ка Берлину недостајало легитимитета. Оно што се тадашњој политичкој елити (или њеним деловима) чинило као сналажење у датим околностима, у широком народним масама схватани су као неконзистентност и сплеткарење.

Посебан допринос у описивању спољнополитичких недоумица и несналажења која су из њих произилазила, Кршљанин нуди кроз анализу хронологије југословенско-совјетских односа. Напослетку, Краљевина Југославија последња је од свих европских држава успоставила дипломатске односе са Совјетским Савезом, тек јуна 1940. године (томе је претходило потписивање билатералног *Уговора о трговини и морепловству* месец дана раније). *Уговор о пријатељству и ненападању* потписан је 5. априла 1941. године, дан пред немачко бомбардовање Београда (зато никада није ни ратификован). Било је то исувише касно за покретање било каквих озбиљнијих разговора о заједничким активностима и синхронизованом деловању. Током претходних деценија прилике су пропуштане једна за другом да се нешто тако учини. Јер, контакти између две стране јесу постојали.

Још 1922. године шефови дипломатија Момчило Нинчић и Георгије Чичерин разговарали су на тему успостављања дипломатских односа. Билатерални сусрети делегација одржавани су и на маргинама конференција у Рапалу, Ђенови и Лозани. За мандата Љубомира Давидовића 1924. године укинута је такозвано руско посланство у Београду, а од стране југословенских званичника

пружана су (за совјетске руководиоце ипак неуверљива и неискрена) уверавања како се не припремају никакве белогардејске снаге које ће извести напад на совјетску територију. Први уговорни однос ратификован је 1934. године, тада је Југославија гласала за пријем Совјетског Савеза у Друштво народа, а пола деценије касније званични Београд се уздржао приликом гласања Друштва народа о избацивању Совјетског Савеза (заправо, само 7 од 15 чланица Савета ове међународне организације гласало је за, па су овом одлуком прекршени принципи одлучивања унутар Друштва народа). Ипак, под различитим изговорима успостављање дипломатских односа видно је избегавано, иако је то питање покретано од стране Москве.

Неки од употребљаваних аргумената просто делују парадоксално. Ако је у првој половини треће деценије XX века још и могла бити прихваћена теза како се због румунско-совјетског спора око Бесарабије (а због одржавања Мале антанте) не могу успостављати дипломатски односи са Совјетским Савезом, онда се то није могло тврдити од 1934. године пошто је и сама Румунија (а уз њу и Чехословачка) то учинила. Ово несналажење било је резултат и унутрашњих дешавања: док су трајале расправе о томе како се односити према руској (антисовјетској) емиграцији у Београду и колико то оптерећује спољну политику земље (неизбрисив траг у науци, уметности и култури оставили су Георгиј Острогорски, Теодор Тарановски, Владимир Фармаковски, Јаков Хлитчијев, Николај Краснов, Григорије Самојлов и други, али истовременоту је био лоциран и штаб генерала Петра Врангелапа Кршљанин бележи полемике о питањима како се према овоме односити и да ли је југословенска политика према Совјетском Савезу заиста неутрална), растао је утицај комунистичких идеја и претња од ширења болшевизма узимана је крајње сериозно. Спољна политика земље постала је у доброј мери талац унутрашње политичке динамике. Наравно, остаје без одговора питање: да ли би судбина Краљевине Југославије била другачија да је било више одлучности у спољној политици?

Несумњиво, део читалаца приговориће аутору због идеолошке обојености ставова и посматрању одређених историјских личности и догађаја из једног политичког дискурса. Протоком времена мењала се и перцепција. Но, овај зборник радова не

треба сагледавати са тог становишта. Пре свега, пресликан на данашње време, његов квалитет огледа се у повлачењу одређених паралела везаних за спољнополитички наступ, схватање промена у међународном окружењу и развејавање илузија. Мањак одлучности узрокује несналажење у спољној политици и прибегацање импровизацијама, а то пре или касније доводи до појаве криза и унутрашње дестабилизације.

др Душан Пророковић,
виши научни сарадник

ЈУГОСЛОВЕНСКО-СОВЈЕТСКИ ОДНОСИ
ИЗМЕЂУ ДВА РАТА

Југославија – СССР (1918-1929) и антисовјетске активности краљевских влада*

Још у првим данима Велике октобарске социјалистичке револуције владајући кругови Краљевине Србије ставили су се на страну контрареволуционарних снага. У то време посланик Србије у Петрограду био је Мирослав Спалајковић. Злоупотребљавајући гостопримство и грубо кршећи међународне обичаје, он је у својим изјавама дрско и бестидно вређао и самог претседника Савета комесара Лењина. Под утицајем Пашића и Спалајковића један део Југословена који су се тада налазили на територији Русије борио се на страни белогардејаца против совјетске власти. Но може се рећи да су то били усамљени случајеви. Огромна већина наших грађана из тзв. Југословенског добровољачког корпуса симпатисала је ствар за коју су се борили руски радници и сељаци. Уз помоћ совјетске владе, опремљени храном и оружјем, ови Југословени су транспортовани преко Сибира за Солун, где су касније ступили у борбу за ослобођење своје отаџбине. Око 30.000 Југословена борило се у редовима Црвене армије. Наш земљак Алекса Дундић постао је један од најпознатијих хероја Октобарске револуције.

Насупрот владајућим круговима, наши народи су поздравили и са радошћу примили вест о оснивању прве социјалистичке државе у свету. Наша радничка класа и радно сељаштво су тражили хитно обустављање контрареволуционарних припрема и признање нове совјетске владе. Ови захтеви су формулисани у Резолуцији донетој априла 1919 године на Првом конгресу Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста), где се између осталог каже:

„Конгрес устаје свом снагом против контрареволуционарне улоге, коју југословенска буржоазија игра у Русији, Мађарској и

---

* Рад је првобитно објављен под насловом „Контрареволуционарна акција краљевских влада у Београду против СССР-а (1918-29)“ у сарајевском часопису Преглед, год. VIII, књ. 2, број 10, стр. 647-656. У ову верзију унете су ситније измене које је аутор накнадно оставио у рукопису.

суседним земљама, позивајући владу да одмах повуче све трупе, које су за тај циљ намењене...

Сматрајући владе Совјета у Русији, Мађарској и Баварској јединим и стварним претставницима тих земаља Конгрес позива владу да ове републике одмах и безусловно призна и васпостави нормалне и пријатељске односе са њима, као са владама свих нових држава које су народи сами себи изабрали.“¹

Током 1919 године потучени остаци белогардејских трупа почели су да траже уточиште у Југославији. Највећи број ових јединица искрцао се у Котору 1920 године. Искрцавање је извршено у више наврата. У сваком контингенту било је по неколико хиљада војника под пуном ратном спремом. Са последњим транспортом искрцао се и генерал Врангел са својим штабом. Упоредо са антисовјетском кампањом, која је у круговима сила Антанте вођена како у време одржавања Версајске мировне конференције, тако и после закључења Версајског мировног уговора, југословенска влада је такође водила бесомучну кампању против совјетске Русије и бољшевика. На све стране су вршене контрареволуционарне припреме. Са највећом пажњом и усрдношћу прихватани су и смештани белогардејски елементи. У изјавама званичних претставника СХС подвлачено је „да ће Србија бити на овој страни једини бедем против бољшевичког терора...“²

* * *

Главну улогу приликом покушаја организовања војних формација у Југоисточној Европи за борбу против Црвене армије имала је Француска. Француска је дозвољавала Мађарској да може повећати своју армију на 500.000 војника ако ступи у рат против Совјетске Русије. Савезници су захтевали од Чехословачке, Краљевине СХС и Румуније да дозволе превоз муниције и мађарских трупа преко својих територија. Поред тога, Француска и Енглеска су предузимале све мере да дође до споразума између Румуније и Југославије за заједничку акцију против Совјетске Русије. За ту услугу Југославији су нуђене компензације у Банату и Темишвару,

---

1 Одлуке Конгреса уједињења СРПЈ (К), Београд, 1919, стр. 33.

2 Изјава д-р Милана Милојевића, помоћника министра иностраних послова дописнику „Морнинг Поста“ („Политика“, 3 II 1920).

а Румунима би се уступили крајеви у Украјини и Црноморском приморју.³

У исто време у Југославију су почели да пристижу велики контингенти белогардејаца. Неки од њих су пролазили кроз војну обуку и поново слати на Крим у борбу против Црвене армије, која је уништавала последње остатке врангеловских банди. Извештај о томе објављен је у тајном Билтену Агенције „Авала“ од 1-31 августа 1920 године. У Билтену се између осталог каже: „Питомци овдашње руске кадетске школе, који су свршили ову школу и произведени за официре, отпутовали су јуче на Крим, где ће ступити у Врангелову армију да се боре против Црвене армије.“ Ову вест су забележиле и „Радничке новине“: „Из Сарајева се шаљу на Врангелов фронт, као официри, кадети којима је у Сарајеву отворена школа. Они су у Сарајеву произведени за официре, њима се приређује опроштајна вечера са игранком са руским уметницима и глумцима и српском војном музиком. Југославија својим новцем спрема и шаље Врангелу официре, да спрема убице руског народа.“⁴

Истовремено су „Радничке новине“ објавиле да је југословенска влада на захтев пољског посланства у Београду одобрила превоз кроз Југославију муниције и ратног материјала за Пољску. Споразум о томе у име краљевине СХС потписали су претседник владе Миленко Веснић и министар саобраћаја Антон Корошец.⁵ Владе Антанте су предузимале кораке код југословенске владе да пружи помоћ Пољској у борби против Совјетске Русије. Осим акција које су вођене дипломатским путем, Антанта је слала у Београд и претставнике својих војних мисија у Будимпешти, адмирала Трубрица и генерала Гордона, који су се били претходно споразумели са мађарском владом о заједничким мерама против Русије.

У вези с тим од необичног је значаја поменути документа која је вашингтонски дописник „Манчестер Гардијана“ објавио у свом листу. Ти су се документи односили на тајни уговор склопљен између Француске и Јапана, о Источном Сибиру. У

---

3 „Политика“, 15 VIII 1920 године.

4 „Радничке новине“, 10 VIII 1920 године.

5 „Радничке новине“, 14 VIII 1920 године.

неколико докумената, који су у ствари телеграми измењани између француске и јапанске владе између 28 XII 1920 и 2 IX 1921 године, говори се о признању Јапана од стране Француске, права контроле у Источном Сибиру и привремене окупације. После евентуалног слома бољшевизма, Јапану би била призната превласт у Сибиру. У последњем документу од 2 IX 1921 године се каже: „Ми имадемо за случај слома бољшевизма и рестаурације царизма добро дисциплинирану и добро наоружану армију у Мађарској и Југославији, спремну да сваки час упадне у Русију и да тамо успостави ред и стари монархистички режим.“⁶

У Которски Залив су (1920) стигла два америчка брода натоварена муницијом и ратним материјалом за војне одреде генерала Врангела. Овај материјал је био истоварен у Зеленици, а касније је руским бродовима отпремљен на Крим. Јуна 1920 у Котор је стигао брод „Самара“ са товаром злата и опљачканим драгоценостима из Петроградске заложне банке. Овај плен белогардејских банди првобитно је смештен у једној касарни и њега су чували југословенски војници. После истовара брод „Самара“ је упућен у Зеленику и на њега је натоварен део ратног материјала, који је касније пребачен на Крим Врангеловим трупама. После „Самаре“ натоварен је ратним материјалом и брод „Владимир“.⁷

На једном банкету који је Веснић приредио 25 јула 1920 године у част француског посланика у Београду Фонтнеја, а на коме је био присутан и посланик царске Русије Штрандман, говорено је о томе како Југославија треба да пошаље 100.000 војника у помоћ Пољској. Како би тај банкет и разговори који су на њему вођени остали у потпуној тајности, Веснић је дан раније лансирао вест да је болестан.⁸

По доласку Врангела у Југославију припреме за интервенцију у Совјетској Русији попримиле су још значајније и шире размере. Белогардејски официри су добили пуна овлашћења за рад. Они су се несметано кретали по читавој земљи, штићени од и двора и владе. Велики број руских

---

6 „Слободна трибуна“, 11 I 1922 године.

7 „Радничке новине“, 18 VIII 1920 године.

8 Ibid, 17 IX 1920 године.

емиграната добио је важне положаје у југословенској војсци и државном апарату. Остали су размештени у војним формацијама и логорима по главним градовима. Врангел је у почетку за седиште свог врховног штаба узео Београд, а касније Сремске Карловце.

У низу градова и места основане су белогардејске војне школе и логори, који су припремали и обучавали официре и војнике за борбу против Совјетске Русије. Суботица је тада постала база за снабдевање и организовање контрареволуционарних трупа. Петнаест хиљада војника генерала Јуденича и Милера налазило се крајем 1920 године у Суботици, очекујући полазак за Крим. Генерал Милер, који се тада бавио у Паризу као главни опуномоћеник генерала Врангела, послао је у Београд новац којим ће се плаћати 3.500 официра Јуденичеве и Милерове армије.

Белогардејски лист „Рускаја газета“, који је излазио у Београду, донео је наредбу број 79 генерал-мајора Артманова, који је титулисан као главни руски агент у Краљевини СХС. У тој наредби стоји и ово: „Војни обвезници који долазе са севера Краљевине СХС примиће своје принадлежности на територији Краљевства искључиво у одређеној тачки: у вароши Суботици. Ни у ком другом месту војни обвезници не могу примати ма каква следовања нити мењати новац и томе слично.“⁹

Неколико југословенских листова објављивало је у то време вести и документа у којима су се износиле везе белогардејских официра са немачком контраобавештајном службом. Југословенској влади се пребацивало да не помаже све Русе из „словенофилских“ осећаја, већ да помаже и познате немачке шпијуне. Германофилске групе белогардејских официра имале су разгранате и организоване мреже на територији СХС. Претставници ових група, од којих је шеф једне био познати немачки агент Андроников, заузимали су важне и поверљиве положаје у државном апарату. Организације су и даље одржавале сталне везе Берлином, Бечом и Будимпештом. Већина ових агената је несметано путовала у своје централе ради добијања нових инструкција и подношења извештаја. На челу свих група

---

9 „Радничке новине“, 21 X 1920 године.

био је генерал Бискупски. Један део ових официра одлазио је раније и на Крим и служио као веза са генералом Врангелом.

* * *

Влада Краљевине СХС добила је од стране Француске јавно признање и похвалу у вези са организацијом око искрцавања, смештаја и издржавања 22.000 Врангелових војника и официра. Признање је одао врховни француски командант на Јадрану пуковник Блан.¹⁰

Током 1921 године у Југославију су пристизали руски емигранти и из других држава. Априла 1921 године у Београд је стигла Врангелова мисија са генералом Шатиловом на челу да моли југословенску владу да прими руске војнике који су били смештени у околини Цариграда. Југословенска влада је повољно решила овај захтев белогардејаца. Шатилов је посетио регента Александра и претседника владе Николу Пашића. Он је упутио меморандум уставотворној скупштини Краљевине СХС, у коме је тражио помоћ за одржавање белогардејске армије и иступио је против акције за повратак неких емиграната у Совјетску Русију.¹¹

Јуна 1921 године у Београд је допутовао и штаб генерала Врангела, док се сам Врангел извесно време био задржао у Цариграду. Две хиљаде његових официра касније је распоређено на дужностима у Сремским Карловцима.

Југославија је узимала активно учешће и у тзв. „Међународној конференцији за помоћ руским избеглицама“. Њен претставник, посланик у Берну др Милутин Јовановић, изабран је за потпредседника ове организације чије је седиште било у Женеви.

У југословенском буџету биле су предвиђене специјалне ставке за издржавање руских избеглица. Ова сума је прелазила неколико десетина милиона динара годишње. Југословенска буржоазија је била широке руке према целатима руског народа, док је остала потпуно индиферентна у акцији за прикупљање помоћи гладнима у Совјетској Русији.

---

10 Билтен агенције „Авала“, од 4 I 1921 године.

11 „Епоха“, 15, 16 IV 1921 године.

У пограничној служби био је највећи број врангеловаца. Владајући врхови Југославије имали су више поверења у опробане и искусне контрареволуционаре него у властите трупе, које су и саме биле незадовољне стањем створеним после рата. Врангеловци су као граничари чинили страшна насиља, нарочито у словеначким пограничним крајевима. Они су себе сматрали потпуно независним и самосталним. По својој вољи располагали су имовином и животима наших грађана. Мариборски лист „Стража“ од 18 VIII 1922 године писао је следеће о овим бандитима: „Колико су људи испребијали, колико жена силовали и колико разних насиља извршили? У кућама где станују приређују дивље оргије, сумњиви типови улазе и излазе; често пута у своје станове уводе са границе разне жртве, које су опљачкали и истукли. Наши органи су немоћни.

Они, затим, на своју руку издају прописе и једне путнике пуштају преко границе без пасоша, док друге, са исправним пасошима, задржавају.“

Завршавајући овај натпис „Стража“ упоређује дивљаштва врангеловаца са дивљаштвом солдатеске из 30-годишњег рата. Слична зверства су вршена и у осталим крајевима где су се кретале разуларене чете ових бандита.

Међутим, треба истаћи да су се међу руским емигрантима налазили и поштени, али заведени људи, који се нису снашли у вихору грађанског рата и револуције. Преко две хиљаде таквих избеглица напустило је 1922 године југословенску територију и преко Бугарске се вратило у Совјетску Русију. Совјетске власти су давале пуну подршку акцији за повратак у домовину заведених емиграната. У ту сврху слати су специјални претставници совјетског Црвеног крста, који су организовали разна репатрирања. Као што ћемо касније видети, претставник совјетског Црвеног крста Корејшков долазио је у Београд. То је био први совјетски претставник који је ступио на тле Краљевине СХС.

* * *

На сталне совјетске оптужбе и приговоре да Југославија помаже белогардејске елементе и да је у њој организован центар за антисовјетску пропаганду, југословенски министар спољних послова Нинчић је цинички одговарао: „Ми се никада нисмо

мешали у акцију Деникина, Јуденича и Врангела, нити смо ма чиме помагали борбу Руса против Руса. Пријем врангеловаца и небољшевика у Југославију је чисто из хуманитарних обзира...“¹² Али ове његове речи су истовремено показивале да су интервенционистички покушаји европске буржоазије доживљавали потпуни крах и да су пропале наде европске контрареволуције у неко брзо, путем оружане интервенције, извршење рестаурације царизма.

Нинчић је овако говорио непосредно пред отварање Ђеновске конференције, на коју је поред осталих држава била позвана и Совјетска Русија. Истовремено се генерал Врангел појављивао са великом помпом у Београду, примао поклонства и делегације и одржавао говоре и конференције. Лист „Слободна трибуна“ се с правом питао: „Свако разуман мора се питати: Треба ли нама ова демонстрација уочи Ђеновске конференције? Је ли добро да ми испаднемо пред свијетом као сметња и запрека у тражењу мира?“¹³ Да би дрскост била што већа, Врангел је тада изабрао Београд за стално седиште свог штаба, што је било званично објављено преко југословенских листова. Ове белогардејске спектакуларне манифестације имале су за циљ да пред светом покажу да Ђеновска конференција не значи измирење са совјетским режимом и да зауставе процес деморализације белогардејских кругова, који је после њиховог војног пораза у Русији почео нагло да се врши. Појачана активност белогардејаца пред Ђеновску конференцију била је предмет дискусије и у Народној скупштини. Земљораднички посланик М. Московљевић поставио је неколико питања министру спољних послова Нинчићу: „Да ли југословенска влада признаје Врангела као шефа руске владе и као генерала руске војске, да ли је Краљевина СХС у ратном стању са Русијом, од када и због чега, и да ли је министру спољних послова познато да се врши пописивање избеглица као и све припреме за оружану акцију против Русије са југословенске територије?“¹⁴

Нинчићев одговор био је прожет истим цинизмом и неискреношћу као и све његове раније изјаве даване у вези са односима са Совјетском Русијом: „Влада боравку генерала Врангела

12 „Политика“, 6 март 1922 године.

13 „Слободна трибуна“, 7 III 1922 године.

14 „Политика“, 14 III 1922 године.

не даје никакав политички значај, а у односу на Русију је одржавала строгу неутралност, јер догађаје у Русији сматра грађанским ратом“, рекао је Нинчић.¹⁵

Московљевић је био незадовољан оваквим одговором и изјавио је да царистичка Русија, која је заувек уништена, продужава свој живот на територији Југославије. Даље је додао да је Саржински, претставник руских избеглица у Руском савету, у име Врангела потписао на Рајхеналском конгресу одлуке које су се потпуно слагале са интересима Немачке.¹⁶

* * *

За време Ђеновске конференције 1922 године шеф совјетске делегације Чичерин изнео је четири тајна документа који су доказивали да су Врангеловци вршили припреме на територији Југославије за оружану акцију против Совјетске Русије. Први документ је био упутство начелника Врангеловог генералштаба Милера посланику у Београду Штрандману за преговоре са претседником владе СХС. Инструкције су писане 8 априла 1922 године. У документу се каже: 1) „Произлази из извештаја примљених од наших агената и из оних који нам је дао српски главни штаб да румунска држава апсолутно не одговара ситуацији која нам је била претстављена за време преговора пре закључења споразума. Ако је, благодарећи напорима француске војне мисије, материјални део војске био подигнут до задовољавајућег нивоа, моралу трупа напротив, могло би се много пребацити. Народ је заморен и жели мир. Биће немогуће рачунати на ову војску, нарочито после две или три недеље непријатељства, пошто прођу кроз прву ватру.

2) Пошто има да се рачуна са таквим моралом, мора се предвидети могућност повремених неуспеха, а неуспеси су изложени да имају поразне последице.

Тако најмањи узмак у унутрашњости Добруце и приближавање црвених трупа према бугарским границама изазваће одмах комунистички државни удар у Софији и затим националистички државни удар у европском делу Турске. Положај Мађарске у таквим околностима је сумњив и ту се може предвидети

---

15 „Политика“, 22 II 1922 године.

16 Ibid.

са великом вероватноћом понављање искуства из 1919 г. Из тога произлази за Југославију једна тешка ситуација и место добровољачких формација, предвиђених споразумом, земља ће бити приморана да изврши мобилизацију и да предузме војне операције“ (подвукао М. К.).

Даље се у документу говори о улози Француске у овим акцијама и указује на потребу „да Француска влада скрене своју пажњу на ситуацију румунске војске и уложи све своје напоре да повећа њену комбиновану вредност.“

На крају се каже: „Претседник министарства Краљевине СХС биће извештен да се ми, сећајући се његове неограничене љубави према Русији, тврдо надамо да ће у овом одлучном часу пристати да одобри превоз из Бугарске у Краљевину елитних јединица од 7.000 људи, и да ће продужити својим демаршима код француске владе, да потпомаже у Паризу нашу молбу за добро целе словенске расе.“

Други докуменат је писмо генерала Милера од 20 IV 1922 године, упућено француском министру војном. Овде су изнети предлози француском министарству војске на основу преговора са претседником владе Краљевине СХС Николом Пашићем.

Трећи докуменат је писмо генерала Милера од 20 IV 1922 године у коме се генералу Холмесу дају инструкције за преговоре са претставницима француског Министарства војске.

У овом документу у одељку 2 се каже: „По изјави министра претседника г. Пашића министру Русије, који потпуно дели изражена мишљења да ће од своје стране, чим стигне у Ђенову о томе обавестити претседника француске делегације и да ће позвати шефа техничке секције Главног штаба, пуковника Бошковића да изнесе пред шефа француске војне мисије прикладно тражење односно посматрања, садржаних у параграфима а, б, в.“

У четвртом документу се извештава о повољном расположењу француске владе, услед догађаја у Ђенови „тако повољно да ће не само ови предлози него ма који други предлог бити лако примљен.“¹⁷

---

17 Сва четири документа објављена су једино у „Новом листу“ од 22 V 1922 године.

Изношење ових докумената за време рада једне међународне конференције која је имала за циљ економско оздрављење Европе и учвршћење мира ставило је југословенску делегацију у доста неугодан положај. Чичерин је успео да прикаже дволичан став југословенске владе, која је с једне стране ступала у контакте и разговоре са совјетским претставницима, а с друге стране је радила на организовању завере за рушење законите совјетске владе. Читаво ово питање поразно је деловало и на француску делегацију. Документи су јасно показали ко је био главни организатор и покровитељ ове подле завере. И југословенска буржоаска штампа је осуђивала ове поступке. Лист „Недељни гласник“ је овако писао: „Господин Кумануди се у Ђенови бранио од Чичеринових сумњи. Шта нам је требало све то... И докле ће Београд и земља уопште гледати ту маскараду козака који са читавим ханџарима за појасом пролазе мирним београдским корзом?“¹⁸

Мешање званичне Југославије у унутрашње послове Совјетске Русије критиковано је и у Народној скупштини. Посланик д-р Јанко Шимрак је поред осталог рекао: „... Докле год на нашем територију па ма шта год ми одавде говорили докле год стоји овде једна организована војска Врангелова и докле год Врангел као генерал ту војску инспицира, дотле се не може говорити да се ми не мијешамо у унутрашње прилике Русије.“¹⁹

Међутим, југословенска влада и двор нису узимали у обзир критике и протесте. Насупрот свих протеста и негодовања југословенске јавности влада СХС се разметала својом дарежљивошћу према Врангеловцима. У Петој комисији Друштва народа југословенски претставник Ранисав Петровић је изјавио да за издржавање остатака Врангелових трупа његова влада троши 6 милиона динара месечно.²⁰

---

18 „Недељни гласник“ бр. 15, 7 мај 1922 године.

19 Стенографске белешке Нар. скупштине Краљевине СХС, књига V, 26 јули 1922 године, стр. 864.

20 „Политика“, 19 IX 1922 године.

Потребно је напоменути да је, за време док је министар иностраних послова био Анте Трумбић, било са његове стране извесних покушаја да се успостави контакт са совјетском владом у циљу регулисања извесних питања. Тако је за време бављења у Лондону Трумбић разговарао 20 VIII 1920 године са Красином и Камењевом. Предмет разговора био је питање репатрирања из Русије Југословена-заробљеника, припадника аустро-угарске војске. Говорило се и о успостављању дипломатских односа између Совјетске Русије и Краљевине СХС. После пуштања ове вести у јавност парламентарни кругови у Београду су изјавили да је Трумбић ове разговоре водио самоиницијативно, а не по инструкцијама и одобрењу владе.²¹ Сви изоловани и малобројни покушаји претставника званичне СХС за нормализовање односа са Совјетском Русијом били су унапред осуђени на неуспех пред процаристички расположеном буржоазијом на челу са династијом повезаном уз то родбинским везама са руским двором.

Крајем 1920 године совјетска влада је предложила југословенској, бугарској и грчкој влади да се поведу преговори о успостављању дипломатских и трговинских односа. Југословенска влада није уопште одговорила на тај совјетски предлог.²²

Критикујући спољну политику и непризнавање Совјетске Русије од стране владе СХС, социјалиста Етбин Кристан је изјавио у парламенту: „Спољна политика уопште није добра. Ми смо се обесили за скутове Француској која данас носи заставу реакције. Са Русијом цео свет склапа уговоре само ми не... Треба разумети ово доба и васпоставити истинску демократију.“²³

Један од главних протагониста антисовјетског курса у спољној политици био је д-р М. Спалајковић, који је у то време био постављен за југословенског посланика у Паризу. Када је у Друштву народа било речи о мерама које треба предузети против глади и болести у Русији, Спалајковић је нагласио „да његова земља неће дати ни паре у ту сврху“.

21 „Политика“, 22 VIII 1920 године.

22 „Борба“, 5 март 1922,

23 „Политика“, 18 I 1922 године.

Међутим, под утицајем јавног мњења, расположеног за давање помоћи, у Народној скупштини је био изгласан кредит од 6 милиона динара као помоћ гладнима у Русији. Али, захваљујући двору и другим антисовјетски расположеним утицајним елементима у влади и војсци, ова помоћ није никада била употребљена у одобрене сврхе. Акцију за помоћ гладнима у Русији организовао је сам народ, на иницијативу радничке класе.

* * *

До ширег незваничног контакта између југословенских и совјетских претставника дошло је на Ђеновској конференцији.

За време Ђеновске конференције 8 априла 1922 године, од неколико страних новинара који су опседали хотел „Империал“ у Рапалу у коме је отседала совјетска делегација, Чичерин је међу првима примио дописника „Политике“ А. Милосављевића. Шеф совјетске делегације љубазно је одговорио на неколико питања која му је поставио југословенски новинар о раду Конференције и ставу совјетске владе према Југославији. На питање: „Мисли ли совјетска влада да настави исту политику према Југославији коју је досада водила?“ - Чичерин је, како тврди овај новинар, дао следећи одговор: „Док смо имали јединствени фронт према нашим непријатељима, ми смо вршили пропаганду у свим земљама да бисмо олакшали нашим борцима. Данас немамо потребе да се мешамо у ствари других земаља, па ни у ваше. Сваки нека ради шта хоће. Ми смо већ одавно желели да ступимо у везу са Југославијом. Ваша је влада одбила да с нама преговара, кад смо то били покушали у Бечу. Сад бисмо били срећни да ступимо у односе са Србима, који не би требало да окрећу леђа Русији ни да одржавају везе само са царистичким елементима, који код вас припремају напад на Совјетску Русију.“²⁴

У току разговора са А. Милосављевићем Чичерин је два пута нагласио да би желео да се састане са Нинчићем. Истог дана А. Милосављевић је саопштио ове жеље Нинчићу. Нинчић је телеграмом обавестио Пашића о Чичериновој поруци. Два дана доцније Пашић је одговорио Нинчићу и одобрио му састанак са

---

24 „Политика“, 10 IV 1922, 1 XI 1928 године.

Чичерином. Састанак је одржан у ресторану „Кулм“ код Порто-Фина у близини Ђенове.

Приликом састанка Нинчић је изјавио да је изненађен обавештењима која му је Чичерин дао о припремама Југославије за рат против СССР-а и покушао да га увери у неоснованост таквих оптужби. Чичерин је пренео Нинчићу жељу совјетске владе за што скоријим успостављањем дипломатских односа између две државе. На састанку је истакнуто да су пожељни даљи контакти између југословенских и совјетских дипломатских претставника у земљама у којима се они налазе, док се не изврши формална обнова односа.²⁵

За време трајања Ђеновске конференције совјетска влада је послала телеграме владама у Београду и Букурешту у којима је протестовала против уговора склопљеног 4 априла 1922 г. између Краљевине СХС и Румуније о општој пловидби Дунавом. У noti је изјављено да овај уговор нема правног основа и да га совјетска влада не може уопште признати. Ово је било прво директно званично обраћање совјетске владе југословенској влади.²⁶

После неколико сусрета са југословенским претставницима, у жељи да покаже добру вољу совјетске владе и њену намеру да нормализује односе са Југославијом, Чичерин је саопштио писмом југословенској делегацији да совјетска влада пристаје да репатрира из Русије оне југословенске држављане чија јој имена буду саопштена, уколико ови изјаве да желе да се врате у домовину.²⁷

* * *

Мирољубива политика совјетске владе и њена тежња за свестраном сарадњом на свим међународним проблемима, као и стална тежња за нормализацијом односа са Југославијом наилазила је на све ширу подршку и снажне симпатије код свих југословенских народа. Званични листови су почели да доносе вести о скором доласку совјетског делегата у Београд, који би преговарао са владом СХС. На молбу редакције „Политике“ југословенска влада

---

25 Из чланка А. Милосављевића: „Наши званични односи са Русијом“, „Политика“, 4 XI 1928 године.

26 „Новости“, 23 IV 1922 године.

27 „Политика“, 15 V 1922 године.

је поводом ових гласова објавила саопштење у коме се каже: „Прерано је још говорити о каквом свршеном директном споразуму са совјетском владом. Да до тога дође потребно је било да се претходно консултују и наши савезници. То је већ учињено и сада се тражи начин да и политика наше земље према совјетској влади координира са савезничком, Ми ни у ком случају не можемо изостати иза осталих наших савезника који су већ у извесној мери ангажовани у преговорима разних врста са совјетском владом.“²⁸

Југословенска влада је била принуђена да с времена на време обавештава јавност о току преговора са СССР-ом, јер је за конструктивне совјетске предлоге о успостављању дипломатских и трговинских односа поред радних маса био заинтересован и знатан део буржоазије. Овај део буржоазије је заступао политику која би првенствено користила њој у погледу стварања споразума за јачање трговинске размене. Међутим, двор и реакционарнице личности у Пашићевој влади су и даље били против склапања ма каквог споразума са совјетском владом.

* * *

Југословенско-совјетски контакти успостављени у Ђенови настављени су и на Лозанској конференцији, која је сазвана за разматрање питања Блиског Истока. Члан совјетске делегације у Лозани Воровски посетио је 24 XI 1922 године д-р Нинчића и изложио му поново став своје владе у вези са нормализовањем односа. Нинчић је одговорио да ће о совјетским предлозима телеграфисати влади у Београду. Воровски је после два дана имао дуг разговор и са чланом југословенске делегације проф. Илићем. „Совјетска Русија жели пријатељство и тесну сарадњу са СХС“ истакао је том приликом совјетски претставник.²⁹

Д-р М. Нинчић је имао 1 XII 1922 године још један дужи састанак са совјетским делегатима Раковским и Воровским. После овог састанка Раковски је изјавио да није далеко дан када ће две земље ступити у нормалне односе. Нинчић се састао неколико пута и са Чичерином у хотелу „Империјал“ у Ушиу. Тада је израђен

---

28 „Политика“, 22 X 1922 године.

29 „Политика“, 28 XI 1922 године.

и један пројекат за отварање совјетско-југословенских трговинских агенција у Москви и Београду. Тај споразум није био никада остварен због познатог Пашићевог становишта: „да треба чекати пошто још није дошло време за обнову односа са Русијом“.³⁰

Посебан састанак у Лозани одржали су претставници Мале антанте д-р Бенеш, д-р Нинчић и Дука, на коме је разматрано и питање „нове оријентације према Совјетској Русији“.

После Лозанске конференције у обавештеним круговима у Београду било је потврђено да ће се ускоро извршити размена дипломатских претставника између Краљевине СХС и Совјетске Русије.³¹ Оваква вест је била пуштена само у циљу обмањивања јавности. Разговори између југословенских и совјетских делегата су ипак дали неке резултате. На захтев Нанзена, председника Међународне организације за помоћ гладнима у Русији, југословенска влада је дала пристанак за долазак у Београд претставника совјетског Црвеног крста Корјешкова. Корјешков је стигао у Београд из Софије. Његов долазак је направио сензацију у круговима белогардејских емиграната. Штрандман је у вези с тим посетио председника владе Н. Пашића и помоћника министра иностраних послова П. Гавриловића и тражио ближа обавештења о мисији Корјешкова. Корјешков је уствари дошао у Београд да са југословенским претставницима регулише питања о репатрирању извесног броја руских избеглица и југословенских држављана који су се налазили у Совјетској Русији.³²

Други важан моменат пре овог догађаја био је интервју који је Чичерин дао нарочитом извештачу „Политике“ у Лозани, непосредно пред одлазак у Москву, о односима између Југославије и Совјетске Русије. Чичерин је изјавио: „Још у 1920 години ми смо први предложили обнову односа, али је Југославија то одбила. Од тада па до Ђенове није ништа рађено у том правцу. Тек од Ђеновске конференције настављени су више приватни преговори. Сада пак преговарамо да се усвоје неке мере за репатрирање поданика и наших и ваших. После повратка г. Нинчића у Београд ове мере

---

30 Из чланка А. Милосављевића: „Наши званични односи са Русијом“, објављеног у „Политици“ од 4 XI 1928 године.

31 „Политика“, 9 XI 1922 године.

32 „Новости“, 14 XII 1922, „Политика“, 12 XII 1922 године.

треба да буду усвојене, нарочито доласком у Београд претставника нашег Црвеног крста Корјешкова.“

На питање: „Како гледате на будуће односе наших двеју земаља?“ Чичеринов је одговор гласио: „Руски народ гаји највеће симпатије према Србима, као и према Хрватима и Словенцима. Јачању тих симпатија сметало је то што су противници руске револуције налазили помоћ у Београду. Али кад се једном та препрека отклони, не видим ништа што би могло да смета добрим односима између Русије и Краљевине СХС.“³³

Као што се из досадашњег излагања види, највише изгледа за успостављање дипломатских односа са СССР-ом било је 1922 године. То је био период када је СССР настојао да обнови односе са низом земаља у Европи и свету, тако да су и тенденције у Југославији за обновом односа долазиле видније до изражаја. Готово цела 1922 година била је испуњена разним приватним додирима, састанцима, изјавама и интервјуима. У искреност става совјетских делегата могли су се уверити Нинчић и остали југословенски функционери, а преко њих и цела југословенска влада. Током ових додира остварено је извесно приближавање гледишта и убрзано је решење неких другостепених проблема. Међутим, владајући кругови у Југославији са двором на челу нису желели нормализацију односа са Совјетском Русијом. Признање СССР-а је и у идућим годинама систематски одлагано и спречавано. Југословенски претставници су били неискрени, како према властитом народу, тако и према члановима совјетских делегација са којима су преговарали. Истицање традиционалног пријатељства према Русији приликом тих преговора звучало је као лажна фраза у устима доказаних непријатеља Совјетске Русије и прогреса уопште.

Захтеви маса за успостављањем дипломатских и привредних односа са СССР-ом нису слабили. Напротив, они су све више јачали уколико је постајало очевидније да југословенска влада намерно одлаже решење тог питања. Разумљиво је да је највећи поборник за признање СССР-а и сузбијање активности врангеловаца била и даље радничка класа. У Акционом програму, донетом на Оснивачкој конференцији НРПЈ, јануара 1923 године, речено је: „Васпоставити политичке, саобраћајне и привредне везе са Совјетском Русијом.

---

³³ Цео интервју објављен је у „Политици“, од 2 I 1923 године.

Протерати са земљишта Југославије све руске контрареволуционарне банде.“³⁴

* * *

Совјетска влада је после Ђенове и Лозане наставила са одржавањем извесних контакта са Краљевином СХС. Почетком 1923 године совјетски комесар за пошту и телеграф упутио је претставку југословенском Министарству пошта, у којој је предложио успостављање поштанског и телеграфског саобраћаја између Совјетске Русије. и Краљевине СХС. Југословенска влада је прихватила овај совјетски предлог и поштански саобраћај између две земље отворен је 15 III 1923 године.

По усменом споразуму у Ђенови разговори за успостављање односа настављени су у оним земљама где су југословенска и совјетска влада имале своје акредитоване дипломатске претставнике. Највише таквих разговора било је у Берлину. Преко свог посланика у Берлину совјетска влада је новембра 1923 године позвала југословенску владу да одреди овлашћеног претставника за преговоре о обнови узајамних односа. Као предуслов за отпочињање преговора совјетска влада је захтевала да Краљевина СХС прекине све везе са врангеловцима. Истовремено је одељење за штампу совјетског претставништва у Прагу објавило саопштење у коме су побијани гласови да ће совјетска влада потписати споразум са Југославијом „по сваку цену“. О томе се у саопштењу овако говори: „...У политичком интересу обеју влада јесте да се приближе. Са стране Совјетске Републике наићи ће Краљевина СХС у том правцу на потпуно разумевање и спремност да јој се изађе усусрет. То наравно не значи да ће СССР потписати уговор ‘по сваку цену’.“³⁵

Најновији совјетски предлози за успостављање дипломатских односа били су потврђени са југословенске стране, али је назначено да „југословенска влада показује вољу да поведе само полузваничне преговоре са Русима у Берлину“.³⁶

---

34 ИСАториски архив ЦК КПЈ, II том, стр. 282, Београд, 1949 године.

35 „Новости“, 15 XI 1923, „Политика“, 14 XII 1923 и 27 XII 1923 године.

36 „Новости“, 3 I 1924 године.

Питање односа са Русијом било је и на дневном реду заседања Мале антанте које је одржано јануара 1924 године. Све три државе имале су различита гледишта. Чехословачка је обновила са СССР-ом трговинске односе и била је на путу да совјетску владу призна и де јуре. Румунија је била у спору са СССР-ом због Бесарабије. У југословенским владајућим круговима постојале су две струје: једна је била за, а друга против признања СССР. Због свега тога никакво заједничко решење на састанку није донето. Нађена је ова формула: У начелу се све три државе слажу да треба обновити односе са СССР-ом, али је препуштено свакој држави да поступи по свом нахођењу.³⁷

У времену када је Мала антанта разматрала ово питање и када је готово цела југословенска штампа тражила признање СССР-а,³⁸ Спалајковић је на ступцима Пашићеве „Самоуправе“ безобзирно напао присталице обнове односа са Совјетском Русијом. Овакав његов став наишао је на осуду југословенске јавности. Али и овога пута је преовладало мишљење оних кругова чији је експонент он био.

Смрт претседника Савета народних комесара Владимира Илића Лењина (21 I 1924) дала је најреакционарнијим круговима југословенске буржоазије извесне наде за променом стања у СССР-у. Због тога је успостављање дипломатских односа са совјетском владом још упорније одлагано и спречавано. Признање СССР-а није остварено ни у време кратког периода владавине демократске партије. У декларацији своје владе Љ. Давидовић је истакао да ће се радити „под извесним ограничењима“ и на томе да се обнове односи са Русијом. Та ограничења је подробније објаснио министар иностраних послова д-р В. Маринковић, који је рекао да стварање дипломатских односа са данашњом владом у Русији није тако проста ствар као што је нормално признање једне друге владе. „Јер, господо“ узвикнуо је Маринковић „није само реч о томе, хоће ли која од постојећих влада у свету признати совјетску владу, треба и та совјетска влада да призна друге владе.“³⁹ Овде је

37 „Српски књижевни гласник“ - политички преглед, фебруар 1926 године.

38 „Београдске новости“ од 12 I 1924 су писале да од 1918 до 1924 године југословенска штампа никад није била једнодушнија у питању обнове односа са СССР-ом као 1924 године.

39 Стенографске белешке Народне скупштине СХС, Ванредни сазив за 1924, стр. 92.

Маринковић истакао да је совјетска влада прогласила међународно јавно право за буржоаско и да обнови односа мора да претходи или признање међународног јавног права од стране совјетске владе или склапање нарочитог уговора који би одредио на којој се бази обнављају политички односи.

Влада Љубе Давидовића је ипак учинила један значајан корак на путу нормализације односа са СССР-ом. Она је укинула тзв. руско посланство и одузела функције Штрандману, кога је дотада југословенска влада сматрала за званичног претставника Русије у Београду. Министарство иностраних послова издало је 6 III 1924 године поводом тога званично саопштење у коме се каже: „Пошто је политичка мисија овдашњег Руског посланства престала, господину Штрандману, досадашњем посланику Русије у Београду, поверено је старање о интересима руске емиграције у нашој земљи као делегату за руске избеглице.“⁴⁰ То је учињено у време када је СССР већ обновио дипломатске односе са најважнијим европским државама, или је та обнова претстојала.

После пада демократа на власт је поново дошла гарнитура радикала Пашић-Нинчић. У питању признања СССР-а они су наставили да иду старим стопама. За време једне посете Паризу децембра 1924 г. министар иностраних послова Нинчић је казао „да се признање Русије мора одгодити још за неко време“.⁴¹ Истовремено су југословенски властодршци лансирали лажне вести у земљи и иностранству о непосредној „бољшевичкој опасности“ на Балкану. По повратку из Париза Нинчић је посетио Мусолинија. У изјави датој новинарима у Риму он је говорио о потреби стварања антибољшевичког фронта на Балкану, у који би била укључена и Бугарска.

Пре Нинчићевих посета Француској и Италији био је уговорен долазак претседника бугарске владе Цанкова у Београд. Везе између Софије и Београда појачале су се нарочито после победе фашистичког режима Цанкова у Бугарској и његовог зверског обрачунавања са присталицама земљоделске и комунистичке партије и физичке ликвидације вођства земљорадника на челу са протагонистом зближења балканских народа Александром

---

40 „Политика“, 7 III 1924 године.

41 „Политика“, 18 XII 1924 године.

Стамболиским. Долазак Цанкова држан је у тајности, као и резултати разговора које је водио са југословенским званичним лицима.⁴² Цанков је водио дуже разговоре са Пашићем и Нинчићем о супротностима које су још увек раздвајале два у суштини слична режима. Посебно се дискутовало о тзв. „комунистичкој опасности“. Приликом измене мишљења истакнута је потреба да се у план антисовјетских завера укључи као трећи партнер Румунија. Због тога је Цанков после Београда посетио Букурешт.

Дотичући се политике реакционарних влада на Балкану и њиховог покушаја за стварање јединственог фронта против СССР-а, Чичерин је изјавио: „У балканским државама расте неопходна унутрашња криза. Револуционарне снаге појачавају се. У Југославији расте моћ Хрвата и других угњетених народа. Под утицајем страха балканске владе настоје да се зближе у циљу образовања јединственог фронта против Совјетске Русије. На сваки начин то им доста тешко полази за руком. Реакционарне владе у Софији, Београду и Букурешту имају толико много супротних интереса и стога им није лако да створе јединствени фронт па макар то било и против Совјетског Савеза.“⁴³

Владе Југославије, Бугарске и Румуније су сматрале да ће одлучујућу улогу у стварању „антибољшевичког фронта“ одиграти белогардејске банде. Уз њихову помоћ и подршку и Цанков је дошао на власт у Бугарској. Ове банде су организоване у војне формације и даље служиле ненародним режимима балканских држава, како у борби против властитог народа тако и за мрачне циљеве у планираном интервенционистичком рату против Совјетске Русије. За њихово издржавање је само Југославија давала 72 милиона динара годишње.⁴⁴ По подацима „Државне комисије за припомоћ руским избеглицама“ у Југославији се у 1923 години налазило 288.203 руских емиграната. Издржавања руских избеглица, а нарочито очување њихових војних ефектива, била је стална брига југословенске владе. Врангел је располагао специјалним фондовима за одржавање ових ефектива и војних завода. Раније

---

42 Цанков је допутовао у Београд 26 XII 1924 године, а отпутовао је 28 XII 1924 године.

43 Из Чичериновог реферата о међународној ситуацији одржаног 6 III 1925 године, „Политика“, 7 III 1925 године.

44 „Новости“, 23 II 1923 године.

смо поменули да је у Сарајеву постојао специјални кадетски корпус са војном школом. У Белој Цркви су касније формирана три војна училишта: пешадиско, коњичко и артилериско. Ова училишта су непрестано радила и давала обучене официре за Врангелову армију. Врангеловци су приликом искрцавања у Југославију пренели пушке, митраљезе, коње, тако да су њихове војне школе биле приближне предратним. Поред војних школа отворене су и војне болнице у Панчеву, Белој Цркви, Београду, Боки Которској, Осијеку, Загребу, Цетињу и у другим већим местима. Средства за одржавање војних установа примана су из Америке и Енглеске, као и из специјалног „Златног фонда“, који се чувао у Сремским Карловцима.⁴⁵ У „Златни фонд“ улазиле су и оне драгоцености које је Врангел опљачкао из петроградске заложне банке, о чему је раније било речи.

Поводом бесправне распродаје ових драгоцености коју су вршили Врангел и официри његовог штаба совјетска влада је упутила 27 јула 1923 године ноту југословенском министру иностраних послова д-р М. Нинчићу. У ноти је констатовано да је Врангел присвајањем инвентара који делимично претставља државну својину, а делимично се састоји из приватних депоа, не само починио отимачину, него је приватним сопственицима одузео могућност да на основу једног декрета који је у своје време издала совјетска влада поново приме у посед своје заложене драгоцености. Совјетска влада је опоменула југословенску владу да је та незаконита продаја исто као и друге трансакције, које се имају квалификовати као крађа, омогућена непредузимањем противмера од стране југословенске владе. У ноти је истакнуто „да је Врангел обичан лопов и совјетска влада не схвата како влада Југославије може заузимати неутралан став између лопова и законитог сопственика“.⁴⁶

У вези са овим југословенска влада је образовала комисију која се старала о чувању ових драгоцености. У новој совјетској ноти коју је Нинчићу 13 V 1925 године упутио помоћник комесара за спољне послове М. Литвинов изјављено је да „совјетска влада и даље сматра владу Краљевине СХС директно одговорном за

45 „Радник“, 19 VII 1923 године.

46 В. П. Потемкин: Историја дипломатије III књига, Београд, 1951, стр. 255, „Радник“, 12 VII 1923 године.

чување ове имовине и да сматра исто тако да нема никаквог правног ослонаца за мере предузете према овој имовини и себи резервише право да, у противном случају, тражи оштету са интересом у своје сопствено име и у име грађана Совјетских Република“.⁴⁷ Југословенска влада је нашла за сходно да на овај протест Литвинова не треба одговорити.

* * *

Упркос ранијих и тадашњих антисовјетских ставова и поступака југословенске владе, совјетска влада је наставила са искреним напорима да нормализује односе са Југославијом и свим другим државама. Ти напори и акције могли су се видети и у наредним годинама од 1926 до 1929. Совјетска влада је желела не нормализацију односа у старом смислу речи „него стварање односа који раније никад нису постојали, јер је реч о две нове државе“ (југословенској и совјетској - прим. М. К.) изјавио је 6 III 1926 совјетски амбасадор у Паризу Раковски југословенском новинару Д. Ђуровићу. Међутим, како је додао Раковски, ранија намера југословенске владе за стварањем нормалних веза одложена је „ad calendas grecas“.⁴⁸

Познато је из којих је разлога југословенска влада одложила нормализацију односа са СССР-ом. Она је то одлагање правдала и страхом да ће признање СССР-а угрозити и сам опстанак друштвеног поретка у Југославији. Нови шеф југословенске дипломатије Нинко Перих овако је оцртао у скупштинском експозеу политику „балансирања“ према Совјетском Савезу: „Наше држање према Савезу Совјетске Социјалистичке Републике креће се између жеље да са великим руским народом имамо увек најинтимније и братске везе и неизвесности, да ли је данашњи режим у Русији заиста консолидован, као и да ли је безопасан у својој агитацији за извесним режимом правно-економског поретка, који сматрамо опасним по друштвени опстанак.“⁴⁹

---

47 Цео текст ноте објављен је у „Политици“, од 14 V 1925 године.

48 Интервју Ђуровића са Раковским објављен је у „Политици“, од 10 III 1926 године.

49 Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС за 1927 годину, стр. 215.

У дискусији поводом овог експозеа о спољној политици учествовао је и земљораднички посланик Јован М. Јовановић, који је критиковао владу што није ништа урадила на зближењу с Русијом. „Зашто видети у Русији само III интернационалу? Па у Русији поред III интернационале постоји руски народ“⁵⁰ - изјавио је Јовановић.

Руковођење спољном политиком после Нинка Перића преузео је д-р В. Маринковић. Док је био у влади Љ. Давидовића 1924 године, он је имао прилично неодређен став према СССР-у. Касније је и он одлучно стао на страну противника признања совјетске државе. Маринковић је био не само против успостављања дипломатских односа него и против склапања ма каквих трговинских веза са СССР-ом. Насупрот захтеву Београдске трговачке коморе, која је на својој пленарној седници од 1 IV 1927 г. захтевала закључење трговинског уговора са Русијом, „јер је то у интересу обеју земаља“, Маринковић је изјавио да не долазе у обзир никакве трговинске везе са Русијом, јер совјетска влада, по његовим речима, може да извози само брошуре.⁵¹

Југословенска влада је у 1927 години одобрила боравак у СССР-у једној незваничној делегацији у чији састав су улазили Владислав Рибникар, новинар, Сретен Стојановић, вајар, и Драгиша Васић, књижевник. Ова делегација је отпутовала у Москву новембра 1927 године, у дане прославе десетогодишњице Октобарске револуције. Делегација је после повратка углавном дала позитиван приказ о стању у СССР-у. Њихови утисци са пута објављени су у неколико репортажа у „Политици“.⁵² Истовремено са боравком ове делегације у Москви, „Политика“ је објавила вест да је у Југославији боравио совјетски новинар Михаило Калцев. Његове дописе из Београда објављивала је московска „Правда“. Измена ових незваничних делегација била је од значаја и претстављала је прву везу на културном пољу између Совјетског Савеза и Југославије.

Исте године дописник »Политике« у Паризу, М. Бракус, интервјуисао је народног комесара за просвету СССР-а Анатолија

---

50 Ibid.

51 Изјава В. Маринковића на конференцији за штампу – „Политика“, 19 V 1927 године.

52 Види „Политику“ од 9 XI 1927 и 14 XII 1927 године.

Луначарског. На питање какве су културне везе између Југославије и СССР-а Луначарски је одговорио да су те везе незнатне и да се оне могу развити путем узајамне размене дописника, научника и уметника. Луначарски је такође, поред осталих питања, одговорио и на питање о балканској федерацији и акцији „Македонствујучих“.⁵³

Међутим, југословенска влада је и у овом периоду (1926-1929) интензивно помагала руске белогардејце. Она је то наставила да чини и после смрти Врангелове, који је умро у Брислу априла 1928 године. Потврда за то може се наћи и у Резолуцији о „Ратној опасности и нашим задацима против рата“, донетој на IV Конгресу КПЈ, одржаном у Дрездену октобра 1928 године. О антисовјетској политици југословенске буржоазије и њеној спрези са врангеловцима у Резолуцији се каже: „Нуђењем својих услуга у будућем рату против СССР-а настоји она (велико-српска буржоазија прим. М. К.) да се ослободи из железног прстена створеног око Југославије. Зато она и даље подржава врангеловце, Београд претвара у центар руске контрареволуције, одбија сваку успоставу трговачких и дипломатских односа са Совјетским Савезом и спроводи према њему отворену непријатељску политику.“⁵⁴

Наместо генерала Врангела за новог команданта белогардејских оружаних формација постављен је генерал Кутепов. Кутепов је априла 1929 године допутовао у Југославију ради обиласка војних одреда који су били под његовом командом. Приликом доласка у Београд он је изјавио да сви његови официри и војници „чувају традиције старе руске војске, да би их предали у руке великој руској војсци, која ће подићи националну Русију“.

После успостављања шестојануарске монархофашистичке диктатуре, како унутрашња тако и спољна политика Југославије дошла је под непосредну управу и контролу најреакционарних кругова југословенске буржоазије на челу са двором. У спољној политици режим се ослањао и даље на Француску и друге западне силе, док је према СССР-у заузео став потпуног бојкота.

---

53 Интервју је објављен у „Политици“ од 15 XI 1927 године.

54 Историски архив ЦК КПЈ, том II, стр. 184, Београд, 1949 године.

Сваки даљи контакт са совјетским претставницима и рад на признању СССР-а били су не само одложени него и строго забрањени. У својој декларацији претседник владе П. Живковић није се ниједном речи осврнуо на односе са СССР-ом. Врангелова смрт је претстављала за ове кругове ненадокнадив губитак и зато су великим војним спроводом и уз свечани церемонијал, организованим од стране двора, Врангелови посмртни остаци пренети из Белгије и 6 X 1929 год. сахрањени у Београду. Сахрани су присуствовали највиши претставници југословенске владе, као и претставници белогардејских организација из свих земаља. Инспекцију постројених белогардејских војних одреда и јединица југословенске војске извршили су генерал Кутепов и министар војске генерал Хаџић. Приликом сахране одржано је неколико антисовјетских говора, у којима је истакнуто да за званичну Југославију једино постоји царска Русија и да ће се наставити са радом на њеном васкрсавању.⁵⁵ Постројени одреди белогардејске и југословенске војске јасно су означавали којим би се путем то „васкрсавање“ извршило.⁵⁶

У првим годинама шестојануарске диктатуре све до 1933 није било никаквих сусрета између југословенских и совјетских претставника. Био је обустављен сваки рад на дипломатском признању СССР-а. Раније успостављени контакти обновљени су тек јула 1933 године, када су земље Мале антанте потписале са СССР-ом у Лондону Конвенцију о дефиницији нападача.

---

55 „Политика“, 15 III 1929 године.

56 „Политика“, 7 X 1929 године.

II

Став и активности југословенских краљевских влада по питању дипломатског признања СССР (1929-1941)*

Завођењем Шестојануарске диктатуре 1929 године приступило се угушивању и ликвидацији свих преосталих облика демократских слобода у Југославији. Први задатак монархофашиста био је да се обрачунају са Комунистичком партијом Југославије и њеним активистима. Хапшења, убијања и мучења вршена су широм земље. То је био општи поход на све прогресивне идеје и људе, који су били њихови носиоци. Пандан оваквој унутрашњој политици био је у непријатељској спољној политици монархофашистичке диктатуре према Совјетском Савезу.

Контрареволуционарне акције белогардејских кругова финансиране и подржаване од југословенског двора и владе, настављене су у појачаној мери и у наредном периоду од 1929 до 1941 године. Влада Петра Живковића била је најдоследнија у спровођењу антисовјетске линије на међународном плану. Појачавајући до невиђених размера терор у земљи, нарочито против радничке класе и комуниста, Шестојануарска диктатура се истовремено трудила да створи што дубљи јаз између СССР-а и Југославије.

У првим годинама диктатуре у диригованој штампи појављивале су најодвратније клевете против Совјетског Савеза. Није се презало ни од отвореног заступања тезе да је потребан рат против СССР-а. Ступци југословенске штампе били су у највећој мери стављени на расположење белогардејским елементима. У писању и протурању свакодневних клевета и лажи против Совјетског Савеза, нарочито се истицао белогардејац Алексеј Ксјуњин, у то време један од уредника „Политике“.

Супротстављајући се овој политици монархофашиста КПЈ је и даље упорно раскринкавала интервенционистичке припреме југословенске буржоазије. У партиском органу „Пролетер“ за јануар 1933 године се каже: „У сваковрсним ратним припремама,

---

* Рад из рукописне заоставштине аутора.

а нарочито у припреми антисовјетске интервенције, великосрпска војнофашистичка диктатура игра велику улогу. Ратна индустрија у Југославији је једина индустријска грана у којој криза није довела до смањивања производње. Државна помоћ таквим организацијама, као што су 'Соко', 'Јадранска стража', 'Стрељачке дружине', врангеловске банде, рад и конференције тих организација, недавна седница претставника Генералних штабова држава Мале Антанте у Београду, све то сведочи како се владајућа буржоазија спрема да народе Југославије гурне у нову светску клаоницу.“

Међутим, појава Хитлера и његов долазак на власт у Немачкој 1933 године претстављали су опасност и за државе Мале Антанте. Затегнута политичка ситуација у Европи, опасност по националну и територијалну неприкосновеност, која је претила од агресивног немачког фашизма приморали су државе Мале Антанте да подузму извесне кораке за сарадњу и зближење са СССР-ом. У коминикеу после заседања Сталног савета Мале Антанте одржаног у Букурешту 20 јуна 1934 године поздрављено је успостављање дипломатских односа између Совјетског Савеза с једне, и Чехословачке и Румуније, с друге стране.⁵⁷ Једино је Југославија и даље упорно, одбијала да успостави дипломатске односе са СССР-ом. Привидно попуштање става према СССР-у од стране југословенских владајућих кругова примећено је приликом пријема Совјетског Савеза у Друштво народа, као и приликом потписивања Конвенције о дефиницији нападача. Крајем 1934 године Савет Друштва народа одлучио је да СССР буде примљен за сталног члана Савета. За пријем Совјетског Савеза у Друштво народа гласало је 39 држава, међу којима и Југославија.⁵⁸

Државе Мале Антанте су пре тога потписале са СССР-ом Конвенцију о дефиницији нападача. Преговори око прихватања и потписивања Конвенције вођени су у Женеви и Лондону између Совјетске делегације и делегација дванаест држава, међу којима су биле и државе Мале Антанте. Државе Мале Антанте потписале су конвенцију 4 јула 1933 године у Лондону. Од стране СССР-а Конвенцију је потписно Максим Литвинов, народни комесар за иностране послове, а у име Краљевске југословенске владе

57 „Политика“, 21.VI.1934 г.

58 Max Beloff: The Foreign Policy of Soviet Russia on 1929-1935, London, 1949, стр. 197.

изванредни и опуномоћени посланик у Лондону Др Ђорђе Ђурић. Југославија је ратификовала ову конвенцију 17.11.1934 године и на тај начин ступила у свој први уговорни однос са СССР-ом.

Потписивање Конвенције о нападачу од стране Југославије извршено је по жељама и сугестијама француске владе, која је у то време водила политику пријатељства и сређивања односа са Совјетским Савезом. Треба нагласити, да је садржина ове Конвенције одговарала и интересима безбедности Југославије.

Несумњиво је да су СССР и Државе Мале Антанте имали заједничке интересе за приступање Конвенцији о дефиницији појма нападача. Безбедност и очување територијалног интегритета пред растућом опасности фашистичке агресије били су им подједнако потребни. У говору на IV заседању Ц.И.К. од 29.XII.1933 године Литвинов се осврнуо на Лондонску конвенцију следећим речима: „Тај акт се несумњиво јавља као израз заједнице неких интереса између свих његових учесника, а ти се интереси састоје у заједничком стремљењу ка смиривању Европе.“⁵⁹

И у југословенском парламенту дошло је у дискусији до повољних изјава поводом потписивања Конвенције.⁶⁰ Међутим, министар иностраних послова Богољуб Јефтић пожурео се да нагласи да потписивање дефиниције о нападачу „никако не значи и дипломатско признање СССР-а“.

Припреме хитлеровске Немачке за реванш и с тим у вези њене тежње за ремилитаризацијом имале су све јачег одраза у спољној политици Француске и земаља Мале Антанте. Заједничка опасност довела је до извесног међусобног приближавања између ових земаља и СССР-а. Иако је југословенска влада одбијала да де јуре призна СССР, по изјави самих водећих југословенских буржоаских политичких вођа „Конвенција (Лондонска, прим. М. К.) може се рећи била је прећутно признање Русије самим потписом уговора са њом.“⁶¹

Међутим, и поред овог и извесних спољнополитичких додира са совјетским претставницима, југословенска влада је

---

59 М. Литвинов: Внешняя политика СССР, стр. 86, Огиз, Москва, 1937.

60 Види Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије, од 12.III.1934 г., стр. 904.

61 Ј. Јовановић: Дипломатска историја Нове Европе, књ. II, стр.100.

наставила са непријатељском политиком према СССР-у. Званични кругови на челу са краљем Александром још увек су се надали да ће доћи до промене режима у Совјетском Савезу. Због тога су у земљи и даље помагани и организовани шпијунски и диверзантски центри за борбу против легалне совјетске владе.

Као што је познато, у периоду владавине краља Александра Југославија се у спољној политици у првом реду ослањала на Француску. Но, и поред тога што је, идући за Француском, која је, из страха од хитлеровске Немачке повела курс за приближавање и пријатељство са СССР-ом, Југославија учинила, као што је горе истакнуто, извесне кораке у правцу попуштања затегнутости у односима са СССР-ом, југословенски владајући кругови наставили су да воде непријатељску политику према Совјетском Савезу. Довољно је потсетити да је у то време Југославија била једина земља у Европи која није имала дипломатске ни трговинске односе са Совјетским Савезом. Такву ситуацију је користила Хитлерова дипломатија дајући званичне изјаве у којима се вешто улагивала Југославији. У тим изјавама је подвлачено да су интегритет и безбедност Југославије од необичне важности за Немачку, и да је Југославији предодређено да има водећу улогу у Југоисточној Европи. Александар је обећао хитлеровској Немачкој да неће обнављати односе са Совјетским Савезом. У накнаду са ово Немачка је пружала гаранције Југославији да ће је помагати на Балкану и Јадрану.⁶² Уствари, још за живота краља Александра показивале су се извесне тенденције за приближавање Југославије Немачкој.

После убиства краља Александра у Марсељу (октобра 1934 године) те тенденције су се јако појачале. Немачка је почела са интензивном политичком и економском пенетрацијом у Југославији. Француски утицај на Балкану је постепено, али систематски отстрањиван.

Иако је Александар био познат као ноторни непријатељ Совјетског Савеза, Совјетска влада је јавно осудила Марсељски атентат. Југословенска буржоазија се том приликом послужила фалсификовањем чињеница. Она је покушала да искористи принципијелан став Совјетске владе у осуди индивидуалног

---

62 Јов. М. Јовановић: Дипломатска историја Нове Европе, књ. II., стр.347.

терора као метода политичке борбе за своје прљаве циљеве. Београдске агенција „Авала“ била је објавила вест, у намери да доведе у забуну јавно мњење, како је тобоже у Москви одржана комеморација Александру. На тој су комеморацији наводно величане Александрове заслуге као државника и војсковође. Поред овога, југословенска штампа је донела лажне вести да је совјетска влада упутила свог званичног претставника Зембека на сахрану Александра. Уствари, Зембек је био претставник белогардејских кругова и бившег кнеза Кирила Романова.

Објашњавајући свој став у вези с Марсељским атентатом, совјетски лист „Известија“ од 22.X.1934 године је упозорио на опасност која се иза њега крије по међународни мир и безбедност . „Марсељско убиство – писао је лист – само је једна карика у ланцу злочиначких замисли људи који су поставили задатак да поткопају мирне односе међу народима, као и да провоцирају рат. Потпуно је јасно да су хрватски терористи, који су припремили убиство краља Александра и Бартуа, само једна грана отровног дрвета израслог у атмосфери немачког фашизма.“⁶³ Према документима из Герингове тајне архиве, које је објавила влада Демократске Републике Немачке главни организатор убиства краља Александра и Луја Бартуа био је нацистички генерал Ханс Шпајдел. Шпајдел је у време извршења атентата био помоћник немачког војног аташеа у Паризу.⁶⁴

Мирољубива и конструктивна политика Совјетског Савеза добила је у тим годинама потпуну афирмацију у међународним односима.

Пошто су пропали планови југословенских реакционара за спровођење оружане интервенције против СССР-а југословенска буржоазија уз сарадњу са белогардејцима тражила је нове методе за борбу против Совјетске власти. Један од тих нових метода био је прибегавање атентатима и индивидуалном терору. За ове послове била је формирана 1934 године специјална белогардејска виша детективска школа.

Јефтићева влада је после убиства краља Александра оштро иступала против индивидуалног терора и преко штампе

---

63 Цитирано у „Пролетеру“ од 1 јануара 1935 године.

64 Известија, 26 јула 1957 године.

објављивала податке о усташким терористичким логорима у Мађарској (Јанка Пусту) и Италији. Приликом дебате, у Друштву народа претставници Совјетског Савеза на челу са Литвиновом подржали су југословенске оптужбе против виновника Марсељског атентата. Док је оплакивала смрт Александра југословенска буржоазија као одговор на совјетску подршку, интензивно је финансирала и помагала формирање терористичких логора на територији Југославије за припремање атентата на познате совјетске руководиоце.

Белогардејски лист „За Русију“ који је излазио у Београду у свом броју од новембра 1934 године јавно је позивао на организовање убиства истакнутих руководиоца совјетске партије и државе, међу којима и Сергеја Кирова. У једном чланку поменутог листа под насловом: „Чега се боје?“ писало је: „Њихово уништење је наш први задатак, то је наша главна брига... Киров у Лењинграду мора се са свијета уклонити.“⁶⁵ После извршења атентата на Кирова акција за примену индивидуалног терора добила је још јачу подршку. Непосредно после убиства у Београд је допутовао по злу познати белогардејски генерал Дењикин. На јавном предавању, које је одржао уз подршку југословенских власти, овај крвник совјетског народа позивао је у борбу против совјетске власти „свим средствима“.⁶⁶

Иако је КПЈ у том периоду била ослабљена због фракционашке борбе која се у њој водила, ипак је на свим заседањима њених виших органа подвучена потреба за широким популарисањем борбе за мир коју је спроводила совјетска влада. Нарочито је захтевана најјача масовна кампања за успостављање дипломатских и трговинских односа. У одлукама партиских заседања такође је подвучена потреба за протеривање контрареволуционарних белогардејских банди. Свим овим питањима бавила се и четврта земаљска конференција КПЈ одржана у Љубљани децембра 1934 године.⁶⁷

Партија је развила појачану активност за успостављање дипломатских односа и савеза са Совјетским Савезом после

---

65 „Пролетер“ од 1.1.1935 године.

66 Историски архив ЦК КПЈ, том III, стр.244.

67 Историски архив ЦК КПЈ, том II, стр.246.

формирања југословенске профашистичке владе на челу са Миланом Стојадиновићем јуна 1935 године. У одлуци са састанка Политбироа ЦК КПЈ одржаном после VII конгреса Комунистичке интернационале истакнуто је: „Успостављање дипломатских односа и савез са СССР јесте највиши интерес свију народа у Југославији и зато је света дужност наше Партије да око тога захтјева мобилише најшире народне масе, све демократске и напредне елементе, странке и групације.“⁶⁸

Стојадиновићева влада је потпуно игнорисала постојање СССР-а. Она је прекинула сваку даљу активност на одржавању контакта са совјетским претставницима. Фашистичке методе спровођене су и у унутрашњој и у спољној политици. Ослонац на Хитлерову Немачку и Мусолинијеву Италију одвајао је Стојадиновића и од Француске и њеног система безбедности у Европи. Политика кнеза Павла и Стојадиновића ишла је у свему на руку фашистичким плановима разбијања Мале Антанте и Балканског споразума, који су, у конкретној ситуацији, стајали на путу фашистичким намерама за поробљавањем народа Средње и Југоисточне Европе.

О политици владе Стојадиновића др Иван Рибар у својим Политичким записима каже следеће: „Влада (Стојадиновићева - прим. М.К.) је морала знати да је елиминирање Русије из Европске политике значило превагу на страни противника Француске, Мале Антанте па и Енглеске, као и тјерање воде на млин агресивних држава Немачке, и Италије, које су већ тада отворено радиле да наметну свој систем владавине другим државама и народима, - што је неминовно морало да доведе не само до ‘сукоба идеја’ већ и до окупације и поробљавања других народа и држава.“⁶⁹

Француски утицај у Европи почео је убрзано да слаби због неуспеха у одржању поретка створеног Версаљским уговором о миру. Хитлер је одбацивао низ обавеза из Версаљског уговора. Седмог марта 1935 године он је одбацио одредбу о забрани немачког наоружања, прогласио је завођење опште војне обавезе

---

68 Историски архив ЦК КПЈ, том II, стр.376.

69 Др Иван Рибар: Политички записи, књига III, стр. 112, Београд, 1951 године.

и слободу Немачке у наоружавању. Француска и друге западне силе нису ништа предузеле да спрече овај Хитлеров корак.

Годину дана касније, јединице немачке војске су запоселе демилитаризовану зону Рајне. Версаљски поредак је био пред распадом. Немачка је почела да преузима хегемонистичку улогу у Европи.

Немачка је сваким даном све јаче учвршћивала своје позиције у Југославији и на Балкану. Тадашњи југословенски властодршци ишли су у ствари, линијом оних реакционарских кругова на Западу (Кливлендска клика у Енглеској у првом реду, чији је експонент био Чемберлен) који су сматрали да се попуштањем Хитлеру могу спасити њихове позиције (енглеске) и да ће на тај начин усмерити Хитлерову експанзију на Исток, а да ће они остати ван рата.

И за време Стојадиновићеве владавине Совјетски Савез је покушавао да успостави дипломатске односе са Југославијом. Совјетска влада је предузела кораке у том циљу преко свог посланика у Букурешту. Посредничку улогу је имао тадашњи чехословачки посланик у Румунији Јан Шеба. Шеба је у вези с овим питањем неколико пута долазио у Београд, где је водио разговоре са југословенским званичним претставницима.⁷⁰ Ови покушаји су се завршили неуспехом, због познатог антисовјетског става Стојадиновићеве владе.

Из године у годину захтеви маса за успостављањем дипломатских односа са СССР-ом све су више јачали. Симпатије за Совјетски Савез су расле уколико се више Стојадиновићева влада приближавала Немачкој и Италији.

Марта 1937 године у Београд је допутовао италијански министар иностраних послова гроф Ђано. После разговора вођених између Ђана, Стојадиновића и кнеза Павла потписан је „Политички споразум између Италије и Југославије“.

Жеље за обнављањем односа са СССР-ом видно су порасле нарочито после посете Хитлеровог министра иностраних послова фон Нојрата Београду 7.VI.1937 године и јавног братимљења између њега и Стојадиновића. Народ је све јасније испољавао

---

⁷⁰ „Политика“, 23 април 1940 године.

свој гнев и мржњу према фашизму. Владајући фактори су били принуђени, због страха за властите интересе да поведу рачуна о порасту народног револта и да из тактичких разлога предузму нове политичке потезе. Један такав потез Стојадиновићеве владе је био продужење на пет година Уговора о пријатељству и арбитражи између Југославије и Француске, које је извршено октобра 1937 године. Декларација о продужењу овог уговора била је само вешто начињена фасада којом су југословенски властодршци хтели да прикрију своју политичку и економску оријентацију на силе осовине. Декларација није имала никакву практичку примену, она се показала као безвредан докуменат створен само ради обмане југословенске и француске јавности.

Став народа према спољној политици профашистичке југословенске владе јасно се манифестовао приликом доласка француског министра иностраних послова Делбоса 12.XII.1937 године у Београд.

Огромна маса београђана приликом Делбосовог дочека захтевала је ослонац на Совјетски Савез и народнофронтовску Француску. Када су се хиљаде грађана окупиле пред Министарством иностраних послова демонстрирајући против издаје националних интереса и Стојадиновићеве сарадње са Хитлером и Мусолинијем, полиција је грубо интервенисала. Том приликом рањено је и похапшено више демонстранта. Вест о овом сукобу објавио је француски лист „Пари соар“, који је демонстранте назвао „крајње левичарском групом“.

Одлучујући и дефинитивни ударац светском миру и безбедности у Европи нанео је споразум између западних сила и Хитлера, склопљен у Минхену септембра 1938 године. Француска и Енглеска су својим држањем принудиле Чехословачку да капитулира пред немачким захтевима. Стојадиновић је и овога пута подржао Хитлера против свог савезника из Мале Антанте. Међутим, насупрот влади Стојадиновића, народне масе широм Југославије изражавале су своје дубоке симпатије за Чехословачку и своју спремност да јој у случају агресије, притекну у помоћ. Минхенским споразумом престала је и формално да постоји Мала Антанта.

Совјетски Савез показао се у Минхенском периоду као једини верни пријатељ и савезник Чехословачке, спреман да испуни уговорне обавезе према њој. Совјетске оружане снаге биле су тада у приправности, да би заједно са француским трупама дале отпор хитлеровској агресији упереној против Чехословачке. Ипак је Француска влада, одбила да то учини.

КПЈ под руководством Јосипа Броза Тита развила је у тим данима енергичну пропагандну акцију за указивање помоћи Чехословачкој. У напетом и наелектрисаној атмосфери, која је угрожавала светски мир, десетине хиљада југословенских добровољаца, првенствено чланова партије и СКОЈ-а, изразиле су своју спремност да заједно са народима Чехословачке одбране њену слободу и независност. У обраћању народима Југославије од стране ЦК КПЈ у вези са окупацијом Чехословачке коју су извршиле немачкофашистичке трупе говорило се да независност Југославије може да обезбеди једино демократска влада, која би неодложно дала народу сва демократска и национална права и предузела неопходне мере за заштиту земље, и која би се „у спољној политици ослањала на демократске снаге, и у првом реду на Совјетски Савез, као на најмоћнијег заштитника малих народа...“⁷¹

Због све јачег народног незадовољства, јавно компромитован у сарадњи са фашизмом, Стојадиновић је био принуђен да 5.II.1939 године поднесе оставку своје владе. Истог дана нову владу је формирао Драгиша Цветковић. Међутим, влада Цветковић-Мачек и у спољној и у унутрашњој политици наставила је са другом тактиком оно што је Стојадиновић започео. У ствари, како је говорио Тито: „Влада Цветковић-Мачек била је једна од најпоқваренијих од свих које су се изређале у току 20-годишњег постојања Југославије.“⁷²

Нова влада је под притиском народних маса била ипак приморана да отпочне сређивање односа са Совјетским Савезом. Она је марта 1940 године, преко совјетског посланика у Анкари, предложила совјетској влади преговоре за закључење трговинског

---

71 В. Г. Карасев: Историческије связи народов Советскогo Сојуза и Југославији, Москва 1956 г. стр. 31.

72 Пети конгрес КПЈ, извештај Ј. Б. Тита, Београд, 1948, стр. 56.

уговора и организовање трговинских претставништава у Београду и Москви. После ових преговора уследили би преговори за успостављање дипломатских односа између двеју земаља. Совјетска влада је прихватила ове југословенске предлоге.⁷³

Југословенска привредна делегација на челу са бившим министром финансија Др Милорадом Ђорђевићем отпутовала је за Москву преко Букурешта 20.IV.1940 године. Ова вест је дочекана у народу са огромним одушевљењем. Сви листови у земљи тога дана били су разграбљени.

Поред разговора које је водила са народним комесаром за спољну трговину Микојаном и другим совјетским званичним претставницима, делегација је посетила и председника Савета народних комесара и министра иностраних послова Молотова. После тих разговора и успешно завршених преговора 11 маја 1940 године у Москви је био потписан југословенско-совјетски Уговор о трговини и морепловству, као и Допунски протокол. Уговор су у име Југославије потписали др Милорад Ђорђевић и помоћник министра трговине и индустрије Сава Обрадовић, а у име совјетске владе народни комесар за спољну трговину Анастас Микојан.

После повратка у Београд др Ђорђевић је изјавио новинарима: „Могу да Вам кажем да се враћам са пуно оптимизма. Тамо је добро расположење за нас. Били смо добро примљени и сматрани смо више него гости. Уосталом, разуме се, 20 година и више биле су сасвим прекинуте везе између нас.“⁷⁴

У Београду је 31.V.1940 године извршена размена ратификационих инструмената Трговинског уговора између Југославије и СССР-а. У вези с тим у Београд је допутовао совјетски посланик у Софији Лаврентијев. Шеф совјетске делегације посетио је низ југословенских званичних личности и водио са њима разговоре.

До последњег момента југословенска јавност није била обавештена о доласку совјетске делегације на челу са Лаврентијевом. Владајући кругови су се бојали организовања

---

73 „Политика“, 23.IV.1940 године.

74 „Политика“ 17.V.1940 године. Напомена - Др М. Ђорђевић је нестао за време Другог светског рата у немачким концентрационим логорима.

народних манифестација и дочека совјетским претставницима. У моменту када се сазнало за долазак око 5.000 радника и грађана на брзину се окупило на железничкој станици да види и поздрави прву совјетску званичну делегацију. Полиција се и овога пута послужила најбруталнијим методима. Она је бајонетима и пендрецима растеривала окупљену масу. Том приликом похапшено је преко стотину мирних грађана, који су касније премлаћени у београдској главњачи.⁷⁵ Ово је био очигледан доказ са колико је искрености Цветковићева влада прихватила почетак нормализовања односа са СССР-ом.

У необично тешким илегалним условима Комунистичка партија Југославије је и даље неуморно предводила широке радне масе града и села у њиховим тежњама за успостављање пријатељских и савезничких веза са Совјетским Савезом. У данима потписивања трговинског споразума са СССР-ом у чланку „Зар ће се продужити са дволичном вањском и унутарњом политиком“, орган Партије „Пролетер“ је писао: „Успостава трговинских односа са СССР биће, без сумње, од огромне економске користи за нашу земљу, али у данашњој *тешкој и по земљу опасној ситуацији не смије се ни часа оклијевати да се успоставе не само дипломатски односи, него и пакт о узајамној помоћи са Совјетским Савезом.*“⁷⁶

Догађаји у Европи у тим годинама развијали су се муњевитом брзином у правцу отпочињања новог рата. После „Аншлуса“ и Минхена дошло је до потпуне окупације Чехословачке и најзад, до Хитлеровог напада на Пољску првог септембра 1939 године. Француска и Енглеска су објавиле рат Немачкој 3. IX. 1939 године. Тиме је отпочео Други светски рат.

После пропасти Чехословачке и упорног одбијања западних сила да сарађују са СССР-ом десиле су се крупне промене и у совјетској спољној политици. Августа 1939 године између Немачке и Совјетског Савеза закључен је Пакт о ненападању. Крајем исте године дошло је и до финско-совјетског рата, који се завршио потписивањем мира и задовољењем совјетских захтева од стране финске владе. На специјалном заседању Друштва народа Совјетски Савез је био проглашен за агресора и искључен из чланства ове

---

75 „Пролетер“ бр. 3, 4, април-мај, 1940 године.

76 Ibid, курзив редакције листа.

међународне организације. Југославија се том приликом уздржала од гласања. Међутим, Друштво народа није ништа урадило на обуздавању правих агресора, Хитлерове Немачке и Мусолинијеве Италије. Немачка и Италија су демонстративно напустиле Друштво народа неколико месеци после доласка Хитлера на власт и неометано наставиле да спроводе своје империјалистичке и ратне планове.

После краткотрајног отпора немачкој најезди Француска је прихватила услове капитулације. Издајник француског народа Петен је 22.VI.1940 године потписао примирје са Немачком.

У суштини кривицу и одговорност за отпочињање Другог светског рата носе Енглеска, Француска и САД, које су финансирале и помагале агресивни немачки фашизам. Ове државе нису ничим покушале да спрече заузимање Аустрије и закључење срамних Минхенских споразума. Напротив, оне су дале охрабрење Хитлеровим авантуристичким плановима. Историја предратних година је убедљиво доказала да су западне државе чиниле Хитлеру један уступак за другим, гурајући га на Исток, на Совјетски Савез. Но, ствар се окренула тако што се онај, кога су тадашњи владајући кругови Енглеске, Француске и САД храниле као свога пса на ланцу, намеравајући да га пусте против СССР-а, откинуо са тог ланца и бацио се на оне, који су га хранили.

КПЈ је нарочито после „Аншлуса“ и Минхенског споразума, упозоравала званичне факторе и југословенске народе на растућу ратну опасност. У свим чланцима, брошурама и прогласима тражен је ослонац на Совјетски Савез. Југословенска влада је била принуђена да чини извесне концесије овим захтевима. Такве концесије су биле прво потписивање трговинског уговора, а затим и дипломатско признање СССР-а које је извршено јуна 1940 године. Саопштење о успостављању редовних дипломатских односа између СССР-а и Краљевине Југославије објавила је агенција „ТАСС“ 24.VI.1940 године. Совјетска влада наименовала је за свог посланика у Београду Виктора Андрејевића Плотњикова, а југословенска влада за посланика у Москви др Милана Гавриловића. Први југословенски посланик у СССР-у стигао је 11.VII.1940 у Москву, а први совјетски посланик у Југославији стигао је са једним делом особља посланства у Београд 7.VII.1940 године.

После успостављања дипломатских односа са Совјетским Савезом влада Цветковић-Мачек није променила своју антисовјетску линију у спољној политици. Упоредо с тим настављено је и са политиком сервилности и додворавања према фашистичкој Немачкој и Италији. Вршене су припреме за приступање Југославије Тројном пакту. Изражавајући нерасположење народа према таквој спољној политици владе Тито је рекао: „Народи Југославије противни су издајничкој вањској и унутрашњој политици владе Цветковић-Мачек. Радни народ Југославије противан је владиној дволичној и управо непријатељској политици према Совјетском Савезу, као што је противан и огавној удворичкој политици према осовинским силама, која свакодневно долази до изражаја у штампи, у поступцима режима итд.

Народи Југославије упорно траже ослонац на СССР, на земљу напретка и благостања, на заштитницу независности малих народа. Читав радни народ Југославије гледа с поуздањем и надом у велику и моћну земљу социјализма и спреман је да се бори за те своје захтеве.“⁷⁷

Најшири народни слојеви, а нарочито радничка класа и њена авангарда Комунистичка Партија, у данима повећања ратне опасности захтевали су закључење војног савеза са СССР. На место пакта о узајамној помоћи совјетска влада је почетком 1941 године преко свог отправника послова Лебедева предложила југословенској влади закључење пакта о пријатељству. Министар иностраних послова Цинцар-Марковић иако је био претходно обавештен о овој совјетској понуди, није хтео да прими отправника Лебедева, већ је отпутовао у Берлин. Предлог совјетске владе предат је помоћнику министра иностраних послова Смиљанићу. Совјетски предлог није био прихваћен.⁷⁸

У данима када су хитлеровске армије вршиле окупацију низа европских држава, служећи се најварварским методима у остварењу својих планова, званични совјетски ставови у осуди фашистичке агресије били су и уздржани и скоро не приметни. Овакво држање резултирало је свакако из обавеза које су

---

77 Из реферата друга Тита на V конференцији КПЈ новембра 1940 године – Комунист, бр. 1 октобра 1946.

78 Др Иван Рибар: Политички записи, Књ. IV, Београд, 1952

проистицале из немачко-совјетског уговора, као и из веровања Совјетске владе да Немачка неће напасти Совјетски Савез.

Ратна опасност за Југославију повећала се нарочито крајем 1940 и почетком 1941 године. У том периоду њени суседи приступају Тројном пакту. У таквој ситуацији, владајући кругови у Југославији сматрали су да је дошао моменат када могу да открију карте и приступе спровођењу у дело својих противнародних паклених планова: влада Цветковића је формално приступила Тројном пакту 25 марта 1941 године.

Међутим, показало се да је то био рачун без крчмара, да је владајућа буржоазија лоше оценила расположење народа и своје могућности да га држи у покорности. Народи Југославије предвођени Комунистичком партијом срушили су 27 марта срамни Тројни пакт и издајничку владу Цветковић-Мачек.

Догађаји од 27 марта су доказали да су напори Комунистичке партије Југославије за популаризацијом СССР код југословенских широких слојева уродили плодом: Југословенски народи су усвојили паролу Комунистичке партије и сврстали се под њену заставу против издајничке владе која је их је водила у смртоносни загрљај Сила осовине. Југословенски народи су схватили да је њихов једини спас у савезу са антифашистичким снагама у првом реду са СССР-ом као главним бедемом за борбу против хитлеровске Немачке и њених сателита. Широки народни покрет предвођен Комунистичком партијом одвијао се под паролама: „Београд-Москва једини је спас“, „Армија с народом - народ с Русијом“.

Незадовољство народних маса против Цветковићеве владе искористила је група официра на челу са генералом Симовићем, који је образовао нову владу. Симовићева влада је одмах такође прокламовала политику попуштања и уступака према Немачкој.

У условима невиђеног размаха народног покрета нова влада је била принуђена да пошаље делегацију у Москву која је 5 априла 1941 године потписала са совјетском владом Уговор о пријатељству и ненападању. Совјетско-југословенски уговор се састојао из 5 чланова. Уговор је прокламовао узајамну обавезу страна потписница „да се уздржавају од сваког напада у односу један на другог и да

поштују независност, суверена права и територијални интегритет СССР и Југославије“ (Чл. 1).⁷⁹

У случају напада неке треће државе на једну страну уговорницу, друга страна се обавезивала да размотри политику пријатељских односа према њој. Уговор је ступао на снагу од момента његовог потписивања, али је подлегао ратификацији. Ратификација није извршене јер је 6 априла 1941 године хитлеровска Немачка без претходне објаве рата напала Југославију.

Ако се осврнемо на раздобље у политици старе Југославије од 1929 г. – успоставе Шестојануарске диктатуре до 1941 године – напада сила Осовине на Југославију, може се констатовати да су противнародни владајући кругови старе Југославије систематски ишли за тим да Југославију изолују од снага мира и прогреса и да је привезу уз кола Осовине, сматрајући да ће на тај начин продужити век и обезбедити своју антинародну владавину. Разбијање Мале Антанте и Балканског споразума, споразум о пријатељству са фашистичком Италијом 1937 г. и Пакт са хитлеровском Немачком 1941 године су сукцесивне етапе на том издајничком путу којим је југословенска реакционарна буржоазија водила нашу земљу. Насупрот томе, стојали су широки народи слојеви; цела земља, којој је постепено отварала очи Комунистичка партија, која је после доласка на њено чело новог руководства са другом Титом добијала све већи утицај у масама. Та партија је успела да веже масе југословенских народа за прогресивне идеје, за антифашистички фронт, за Совјетски Савез и да их поведе, у току рата и револуције у победоносну борбу за независност и ослобођење, за социјализам.

---

79 Текст уговора објављен је у збирци: Међународни уговори Југославије, свеска бр. 2, 1941 године

ЈУГОСЛОВЕНСКО-ФРАНЦУСКИ ОДНОСИ ОД
1930 ДО 1941 г.

Завршетак рада Припремне комисије Конференције за разоружање

Током 1930 и 1931 године било је неколико значајних француско-југословенских акција на спољнополитичком плану. Политика Југославије у тим годинама била је заснована на чврстом ослоњу на Француску. И једна и друга држава биле су заинтересоване за очување безбедности и спречавање ревизионистичких тежњи, чије би спровођење у живот озбиљно угрозило мир у Европи.

Стање на југословенским границама у том периоду било је нередовно. Јасно су се испољавали ревизионистички прохтеви њених суседа, а нарочито Италије и Мађарске. Проблем разоружања је стога заузимао врло важно место. За њега је била нарочито заинтересована и Југославија, као и остале антиревизионистичке државе. Питање безбедности решавано је у оквиру Припремне комисије конференције за разоружање, која је заседала у Женеви под окриљем Друштва народа.

Рад припремне комисије завршен је 9 XII 1930 године, када је дефинитивно израђен пројекат конвенције састављен из 50 чланова, са великим бројем прилога које је требало да разматра претстојећа конференција за разоружање. Текст пројекта био је углавном састављен из предлога и амандмана француске делегације.

Поједине делегације ставиле су своје примедбе, било на целину, било на поједине чланове пројекта. Југословенска делегација скренула је пажњу Комисији на одредбе Пакта Друштва народа, по којима мора да постоји веза између степена безбедности једне државе и њене могућности за разоружање, заступајући познату француску тезу: да разоружање може да се захтева само као функција безбедности.

---

* Рад из рукописне заоставштине аутора.

Југославија и Бријанов пројекат о Европској унији

У овом периоду у центру пажње дипломатских кругова и светске јавности био је и Бријанов план о стварању Европске федералне уније, познате под именом „Паневропа“. Француска влада је овај план упутила и југословенској влади и тражила да на њега стави своје примедбе.

Југословенски посланик у Паризу др. М. Спалајковић предао је 22 VII 1930 године одговор своје владе француском Министарству иностраних послова. Југославија је прихватила и поздравила Бријанов предлог као важан фактор „у осигурању мира и сарадње међу европским народима“.

Бријанов пројекат о Европској унији разматран је и на XI годишњем састанку Мале антанте у Словачкој . У заједничком коминикеу изданом после завршених разговора у Штрбске Плесо се каже: „У односу на Федералну европску унију, Мала антанта мисли да предлог француске владе одговара потпуно и политичким тежњама Мале антанте и општој жељи за бољом међународном организацијом, а у интересу светског мира.“⁸⁰

Питање Европске уније претресено је на више заседања Друштва народа. У вези с тим и Југославија је, поред осталих држава, предала свој одговор на Бријанов пројекат Припремној комисији за проучавање Европске уније. Ова комисија је формирана са задатком да усклади различита мишљења и противставове. Она је претстављала неку врсту компромиса између држава које су желеле остварење једне федеративне Европе и држава које су се одупирале свакој новој организацији изван Друштва народа.

У Женеви је 16 I 1931 године заседала Комисија за Европску унију под претседништвом француског министра спољних послова Бријана. Министри спољних послова Мале антанте одржали су у Женеви састанак на коме су претходно измењали своје погледе и одредили држање у вези с проблемима рада Комисије за Европску унију.

---

80 Српски књижевни гласник - политички преглед, 1 август 1930, стр. 543; „Политика“ 27 јун 1930 г.

Шеф југословенске делегације, министар спољних послова др. В. Маринковић предложио је 17. I 1931 године стварање Одбора шесторице у који би били изабрани Бријан, Хендерсон, Курциус, Гранди, Мота и Титулеску. Овај Одбор би имао за дужност да доведе у склад разне резолуције о потреби сарадње СССР-а и Турске са чланицама Комисије за Европску унију.

Не упуштајући се у детаљнију анализу Бријановог предлога о Паневропи, потребно је ипак истаћи, да је овај предлог био у потпуности нереалан и неостварљив. Његова примена у пракси је изгледала парадоксална у условима опште разједињености и све јачег испољавања супротности међу европским силама. Те су супротности постојале како међу великим европским силама, тако и међу малим државама, које су своју спољну политику усмеравале према политици великих, тзв. водећих држава. С друге стране, Бријанов пројекат је ишао за тим да Француској осигура доминантни положај у будућој Европској унији, чему су се оштро супротстављале друге велике силе, које су такође тежиле за превлашћу у Европи. Због свега тога Бријанов пројекат био је од самог почетка осуђен на неуспех. После низа непотребних бескорисних дискусија, измена и амандмана он је најзад скинут са дневног реда Друштва народа.

Поред политичко-економских веза, од којих се нарочито истичу заједничка гледишта по питању безбедности и Европске уније и све јача економска привезаност Југославије за Француску (чему је донекле допринела и посета француског министра трговине Фландена Београду, октобра 1930 године и његови разговори са претставницима југословенске владе), 1930 године је одржана и једна значајна југословенско-француска културна манифестација.

Новембра месеца у Београду је откривен споменик захвалности Француској, рад познатог југословенског вајара Ивана Мештровића. Приликом откривања споменика у Београду је боравила званична делегација француске владе на челу са министром Шампетје де Рибом. Претставници обеју влада истакли су у својим говорима за време свечаности „нераскидиве“ узајамне везе и традиционално пријатељство између Краљевине Југославије и Републике Француске.

Француско-југословенски ставови на Конференцији за разоружање

Став Краљевине Југославије по питању смањења наоружања, одвијао се углавном као саставни део политике Мале антанте која је у то време била под јаким утицајем француске спољне политике. Југословенска делегација је имала подређену улогу, како у Припремној комисији, тако и на самој Конференцији за разоружање. Ставови који су имали извесна самостална обележја нису прихватани и спровођени јер се југословенска делегација није упорно борила за њихово усвајање и примену.

Будући став југословенске делегације на Конференцији за разоружање, која је почела с радом 2 II 1932 године у Женеви, био је унапред одређен изјавом коју је њен шеф др. В. Маринковић дао дописнику париског „Тана“ сутрадан по отварању Конференције. На питање дописника – Шта очекујете од конференције? – Маринковић је изјавио: „Ми се надамо да ће Конференција успети да прихвати низ мера које ће створити један бољи и нови међународни поредак и у томе смеру несумњиво је да ћемо подржати свим силама декларацију, коју ће врло вероватно поднети француска делегација.“⁸¹ И заиста, југословенски делегати су доследно подржавали све француске Декларације и резолуције и усклађивали своје предлоге са француским.

Треба напоменути да је сваком иступању претставника Мале антанте претходило саветовање са неким од чланова француске делегације, који су давали примедбе и заједнички вршили редакцију свих предлога и амандмана.

Цела конференција се окретала око инсистирања Немачке да јој се призна равноправност у оружању и француског захтева да се оствари безбедност пре него што почне делимично разоружање, односно пре него што се дозволи делимично наоружање Немачке.

За време трајања Конференције за разоружање Француска и Енглеска су објавиле 13 VII 1932 године Декларацију којом су позивале све државе на заједничко решавање политичко-

---

81 „Политика“, 4 III 1932 године

привредних проблема који би били од општег значаја за Европу. Порекло ове Декларације лежи у завршном акту Лозанске конференције, у коме је била изражена нада да ће све државе потписнице радити на решавању свих насталих питања у циљу учвршћењу мира и успостављања узајамног поверења међу народима.

Југославија је прихватила и потписала Декларацију 19 VII 1932. године. Потписале су је такође и друге две чланице Мале антанте – Чехословачка и Румунија.

У Паризу је 28 X 1932 године потписана још једна Француско-југословенска Декларација. То је била Декларација о петогодишњем продужењу уговора о пријатељству и арбитражи од 1927 године. У име Краљевине Југославије декларацију је потписао посланик у Паризу др. М. Спалајковић, а у име Француске Републике претседник владе Едуар Ерио.

Прва година рада Конференције за разоружање завршила се без конкретних резултата. Наоружање није спречено нити ограничено, напротив, оно је узимало све већег маха. Иза мирољубивих фраза и лажног пацифизма, вршене су ратне припреме. Ревизионистичке државе, у првом реду Немачка и Италија, радиле су свим силама на распаду Конференције. Ово се нарочито јасно испољило доласком Хитлера на власт у Немачкој. У односу на Конференцију за разоружање, Хитлер по мишљењу неких великих сила није претстављао нарочиту сметњу за њен даљи рад.

Претставници победничких сила покушали су да нађу компромис са Немачком, одступајући од својих ранијих предлога, који су за њу били неприхватљиви. Међутим, Хитлеру уопште није било стало до разоружања, већ до проналажења изговора за поновно наоружање Немачке.

Општа комисија Конференције за разоружање разматрала је у фебруару 1933 године нови француски план који је поднео Ерио. Пре него што се изјаснио о овом плану, шеф југословенске делегације, министар спољних послова Б. Јевтић имао је 6 II 1933 године састанак са шефом француске делегације. Састанку су присуствовали и претставници Пољске, Чехословачке и Румуније. Сутрадан после овог састанка Јевтић се похвално изразио о

француском нацрту, али је истовремено предложио уношење извесних измена и прецизирања у текст пројекта.

Југословенска делегација је дала подршку плану Макдоналда, саветовавши се претходно и овога пута са француском делегацијом. План Макдоналда је био прихваћен 27 III 1933 године као основа за даљу дискусију. После тога конференција је одложена до краја априла.

Став Мале антанте према Четворном пакту

За време једног прекида рада Конференције за разоружање, када се Општа комисија бавила координацијом различитих планова, Мусолини је предложио априла 1933 године стварање пакта четири велике силе. По његовој замисли Италија, Немачка, Француска и Енглеска имале би главну реч у решавању спорних питања у европској политици. Споразум би се наводно заснивао на Келоговом пакту и другим пактовима упереним против рата. Друга тачка Мусолинијевог нацрта одређивала је могућност ревизије мировних уговора „законским путем“, а трећа тачка је предвиђала једнакост Немачке у наоружању.

Уствари, појава Четворног пакта је значила све видније јачање ревизионистичких снага на челу са Немачком и Италијом и покушај да се одбаци свака сарадња у оквиру Друштва народа. Друштво народа са свим својим манама и недостацима, ипак је било сметња фашистичким силама и зато су се оне трудиле на све могуће начине да га разбију и учине неефикасним. Четворни пакт је уједно значио и слабљење утицаја Француске као главне антиревизионистичке силе у Европи.

Земље Мале антанте су у почетку врло оштро реаговале против Мусолинијевог плана. Читава јавност и штампа ових земаља осуђивала је идеју Четворног пакта и упозоравала на опасност и последице које он са собом носи. Јов. М. Јовановић је у то време писао: „Како се може озбиљно веровати Мусолинију, кад је десет година сејао мржњу противу Француза, противу Уговора о миру, и проповедао рат и охрабривао ревизионисте. Како се може у искрену конструктивност његова плана за

обезбеђивање мира веровати, кад је европски мир подлегао деструктивним идејама господара из палате Киђи?“⁸²

Савет Мале антанте разматрао је 30 V 1933 године питање Четворног пакта на свом заседању у Прагу. Под притиском Француске и Енглеске у саопштењу изданом после састанка изнето је да Мала антанта нема никаквих озбиљнијих приговора против Четворног пакта. Овако бледа реакција Мале антанте није направила никакав утисак, напротив, она је дала Француској још више повода за потписивање пакта. Четворни пакт потписан је прелиминарно у Риму 7 VI 1935 године. И поред тога што је Италија одустала у току преговора од првобитне верзије текста, његово потписивање је значило победу оних сила и тенденција у међународној политици које су желеле да се изван Друштва народа тражи решење политичке кризе у Европи.⁸³

Четворни пакт је и даље осуђиван, како у самој Француској, тако и у земљама Мале антанте. Француска влада је 9 VI 1933 године упутила ноту југословенској влади у којој се дају гаранције Малој антанти и Пољској поводом потписивања Четворног пакта. У ноти је истакнуто да не може бити ни говора о покретању било каквог питања ревизије уговора без претходног пристанка заинтересоване државе на ревизију.

Иако је Пакт био потврђен од стране енглеског Парламента 15 VII 1933 године, он никада није ступио на снагу због општег противљења на које је наишао.

Лондонска конвенција о дефиницији нападача

За време прекида рада Конференције за разоружање Државе Мале антанте потписале су са СССР-ом Конвенцију о дефиницији агресије. Преговори око прихватања и потписивања конвенције вођени су у Женеви и Лондону између совјетске делегације и делегације 12 држава, међу којима су биле и државе Мале антанте. Државе Мале антанте потписале су конвенцију 4 јула 1933 године

---

82 СКГ, преглед „Иностраног“ (под псеудонимом „Иностранци“ писао је Јован М. Јовановић) - 1 април 1933, стр. 553.

83 Подаци о односу Мале антанте према Четворном пакту: Survey of International Affairs 1933, стр. 203-224; Documents on International Affairs, 1933, стр. 236-277.

у Лондону. Од стране СССР-а конвенцију је потписао Максим Литвинов, народни комесар за иностране послове, а у име краљевске југословенске владе изванредни и опуномоћени посланик у Лондону др. Ђорђе Ђурић.

Југославија је ратификовала ову конвенцију 17 II 1934 и на тај начин ступила у свој први уговорни однос са СССР-ом. Потписивање конвенције са СССР-ом од стране Југославије извршено је по жељама и сугестијама француске владе, која је у то време водила политику пријатељства и сређивања односа са Совјетским савезом. Међутим, треба нагласити да је текст ове конвенције одговарао интересима безбедности Југославије. Несумњиво је да су СССР и државе Мале антанте имале заједничке интересе за приступање Конвенцији о нападачу. Безбедност и очување територијалног интегритета били су им подједнако потребни. У говору на IV заседању Ц.И.К. од 29 XII 1933 Литвинов се осврнуо на Лондонску конвенцију следећим речима: „Тај акт се несумњиво јавља као израз заједнице неких интереса између свих његових учесника, а ти се интереси састоје у заједничком стремљењу ка смиривању Европе.“⁸⁴

И у југословенском Парламенту дошло је у дискусији до повољних изјава поводом потписивања Конвенције.⁸⁵ Међутим, Јевтић је пожурио да изјави да потписивање дефиниције о нападачу никако не значи и дипломатско признање СССР-а.

Појава Хитлера у Немачкој и његове тежње за реваншом и ремилитаризацијом имале су одраза и на даљи курс у спољној политици Француске и земаља Мале антанте. Заједничка опасност довела је до политике међусобног приближавања и сондирања терена за потписивање француско-совјетског пакта о пријатељству. У оквиру такве француске спољне политике дошло је и до нормализовања односа држава Мале антанте са СССР-ом и до потписивања Лондонске конвенције. ЧСР и Румунија су поред тога успоставиле и редовне дипломатске односе са Совјетским Савезом. Једино је Југославија одбила да и де јуре призна СССР, иако је уствари „Конвенција (Лондонска - прим. М. К.) може се рећи била прећутно признање Русије самим потписом уговора с њом.“⁸⁶

84 М. Литвинов: Внешняя политика СССР, стр. 86 - Огиз, Москва, 1937.

85 Види стенографске белешке Народне скупштине Краљ. Југославије од 12 III 1934, стр. 904.

86 Ј. Јовановић: Дипломатска историја Нове Европе, књ. II, стр. 100

Слом Конференције за разоружање

Конференција за разоружање је преживљавала задње дане.

Хитлеров министар спољних послова фон Нојрат упутио је 14 X 1933 телеграм претседнику Конференције за разоружање у коме га је известио да Немачка напушта конференцију.⁸⁷ Истог дана Хитлер је одржао дуг ратнохушкачки говор поводом расписивања нових избора за Рајхстаг и саопштио да Немачка поред Конференције за разоружање напушта и Друштво народа. Званична нота о иступању Немачке из Друштва народа уручена је 19 X 1933 године генералном секретару Авнолу.

После иступање Немачке са конференције за разоружање и из Друштва народа Хитлерова пропаганда је наставила и даље да се служи пацифистичким маскирањем, говорећи да је тек сада могуће оснивање новог европског поретка заснованог на равноправности и сарадњи свих држава.

Чињени су још неки безуспешни покушаји да се немачки претставници врате на Конференцију за разоружање, али је било све јасније „да ће Конференција за разоружање ускоро са болесничке постеље dospети на мртвачка носила“.⁸⁸

И даље су одржавани састанци између претставника Мале антанте и Француске на којима су поред осталог третирани и проблеми разоружања. Сви ови напори нису могли да спрече потпуни крах Конференције за разоружање, чије су функције престале као што су у каснијем периоду престале и функције Друштва народа, под чијим је окриљем она и одржавана.

Француска и стварање Балканске антанте

У новонасталој ситуацији у Европи а нарочито после Доласка Хитлера на власт у Немачкој и појавом његових јасно оцртаних претензија, требало је пронаћи и нове начине да се очува мир и спречи остварење ревизионистичких планова. Пред опасношћу

---

87 Сборник документов по международной политике, выпуск VI, док. бр. 68, Москва 1934

88 Лојд Џорџ: Рат или мир „Политика“, 31 мај 1934.

присаједињења Аустрије Немачкој и због све већег охрабрења реваншистички прохтева, балканске земље су се нашле пред озбиљном опасношћу. Француске позиције на Балкану биле су прилично поколебане. У вези с тим Француска је у договору с чланицама Мале антанте предложила стварање друге групације малих земаља тзв. Балканске антанте. Енглеска је подржала овај француски предлог.

У Атини је 9 II 1934 потписан споразум између Грчке, Румуније, Турске и Југославије. Споразум је обавезивао државе потписнице на чување својих граница и заједничко иступање у спољној политици. Под утицајем Немачке и Италије, Бугарска и Албанија нису потписале Балкански споразум, због чега се он у будућности показао као неефикасан и непотпун.

Политичке циљеве Балканског споразума одредила је француска влада споразумно се тадашњим управљачима Мале антанте. Нови савез је претстављао проширење Мале антанте према Југу и он је био у знаку француског система колективне безбедности. Балкански споразум је иступао у почетку са лозинком: „Балкан балканским народима“, одбијајући мешање страних сила у унутрашње послове балканских земаља.

Основни циљ Балканског споразума био је очување територијалног статуса кво на Балканском полуострву. Балкански пакт је имао два главна недостатка. Први, непредвиђање обавезе да се земље потписнице узајамно помажу у случају да једну од њих нападне нека небалканска држава. Уствари, Југославија није била заштићена од евентуалног напада Италије, иако је њој било највише стало да се осигура баш за случај таквог напада. Ово није урађено на захтев Грчке која се бојала да на тај начин не поремети своје добре односе са Италијом. Други недостатак је био – неприступање Бугарске пакту. Бугарска није хтела да се одрекне својих ревизионистичких циљева и зато није приступила пакту. Поред тога, Грчка и Турска нису желеле да сарађују са Бугарском у оквиру балканског споразума.

Поред свих својих недостатака Балкански пакт је ипак био важан политички фактор у покушају малих народа да створе заједничку политичку платформу. Његов антиревизионистички карактер изазвао је отворено негодовање у Немачкој и Италији,

док је штампа Енглеске и Француске поздравила потписивање Балканског споразума као важну етапу за очување мира на Балкану.

Колико је утицаја имала Француска на стварању овог савеза види се и из иступања Титулескуа на I седници Балканског споразума одржаној у Букурешту 1935 године. Титулеску је у поздравном говору изјавио: „Данас већ не треба издвајати Француску од Мале антанте и Балканског споразума.“⁸⁹

Бартуова посета Београду

Француска је наставила да учвршћује пољуљани систем безбедности у Југоисточној Европи. Она је желела да поврати поверење земаља Мале антанте, које је било прилично ослабило због француског става по питању Четворног пакта и политике попуштања према Италији.

Да би очувала и учврстила своје позиције Француска је желела да путем личних контакта и разговора убеди своје савезнике да њихове везе пријатељства нису тренутног карактера и да Француска и даље сматра Малу антанту за врло важног чиниоца у заједничкој сарадњи на очувању мира и безбедности. У вези с тим француски министар спољних послова Луј Барту посетио је престонице држава Мале антанте.

У здравици на банкету који је приредио у његову част румунски министар спољних послова Титулеску 21 VI 1934, Барту је подвукао : „Мала антанта зна шта хоће и шта је њена дужност. Њена се делатност из дана у дан учвршћује у правцу одбране конструктивног реда. Влада Француске Републике се радује због улоге коју ваша група игра у спољној акцији. Једнакост у солидарности то је наш програм. Мала антанта није престала да Француској указује своју ефикасну сарадњу.“⁹⁰

После посете Букурешту Барту је допутовао 24 VI 1934 године у Београд. Југословенски главни град свечано је дочекао високог госта савезничке Француске. Мноштво грађана у Београду и местима кроз која је пролазио приредило је одушевљени дочек

---

89 Дипломатический словарь, том I, стр. 200.

90 “Политика”, 22 VI 1934 године

Лују Бартуу. Народ је тражио чвршћи ослонац на Француску због растуће опасности од стране фашизма. У Лују Бартуу народ је поздрављао одлучног поборника мира и безбедности, човека који се истрајно борио противу ревизиониста и реваншиста разних праваца. У Београду је Барту водио званичне разговоре са краљем Александром, Претседником владе Николом Узуновићем, министром иностраних послова Јевтићем и низом других југословенских одговорних личности. У његову част одржана је свечана седница оба дома југословенског Парламента. Том приликом су га поздравили пригодним говорима претседник Скупштине др. Кумануди и претседник владе Узуновић.

У разговорима између Бартуа и Александра покренуто је између осталих и питање југословенско-немачких односа. Александар је нагласио Бартуу да француско-италијанско зближење није имало повољно дејство на држање Италије према Југославији. Насупрот сталним италијанским претензијама на делове југословенске територије Хитлерова дипломатија је у то време давала званичне изјаве у којима се вешто улагивала Југославији. У тим изјавама је подвлачено да су интегритет и безбедност Југославије од необичне важности за Немачку, и да је Југославији предодређено да има водећу улогу у Југоисточној Европи. Немачка је нудила Југославији и знатне олакшице у привредној размени. Александар је обећао Хитлеровој Немачкој да неће обнављати односе са Совјетским Савезом. У накнаду за ово Немачка је пружала гаранције Југославији да ће је помагати на Балкану и Јадрану.⁹¹

Због свега тога југословенски диктатор је предочио Бартуу да ће Југославија по потреби тражити ослонац у Берлину. Било је решено да се разговори о овим и другим питањима наставе приликом Александрове званичне посете Паризу. Претстојећа Александрова посета је требало да отклони све сенке које су се биле надвиле над француско-југословенске односе и да створи чврсту базу за даљу успешну међусобну сарадњу.

Француски министар спољних послова отпутовао је за Париз 26 VI 1934 године. Његове посете престоницама Мале антанте донеле су приметне резултате. Настављен је рад на учвршћењу солидарности и узајамном гледању на међународне

---

91 Јов. М. Јовановић: Дипломатска историја нове Европе, књ. II, стр. 347

проблеме. Ови разговори су подвукли потребу одлучније борбе противу ревизионистичких захтева неких држава. По доласку у Париз Барту је дао изјаву новинарима о захтеву неких држава за ревизијом мировних уговора. Он је том приликом дао оцену ревизионистичке политике која је у каснијим годинама добила своју историску потврду: „Поштовање Уговора о миру - истакао је Барту - изгледа као услов и јемство за трајни мир. Ревизионистичка политика не само што је неправична и противна вољи народа, него је и богата опасностима и носи у себи клице рата.“

Посета Бартуа земљама Мале антанте наишла је на оштро реаговање, нарочито у Италији и Немачкој. Фашистички кругови су јавно испољавали своје огорчење поводом циља и резултата које је ова посета имала. Француски спољнополитички коментатор Пертинакс писао је о томе у листу „Еко д' Пари“: „Господин Луј Барту враћа се данас са свога путовања које је узело размере једног огромног европског догађаја. Француска се сложено изјаснила за одржање свих савеза и против ревизије уговора. Она је коначно прекинула са идејама и тежњама, које је заступао Четворни пакт од 16 јуна 1933 године. Данас је једина тежња Француске одржање светског мира...“

„Са мађарске, италијанске и немачке стране чује се бура протеста у вези са посетом Бартуа Београду и Букурешту, али то најбоље сведочи да је био потребан нови потез у француској спољној политици који су извршили претседник Француске владе г. Думерг и Француски Министар иностраних послова г. Барту.“⁹²

Марсељски атентат

Краљ Александар је отпутовао за Француску југословенским ратним бродом „Дубровник“ 4 X 1934 године. У његовој пратњи налазио се и министар спољних послова Богољуб Јевтић. После искрцавања у Марсељу, као што је познато, атентатор Владимир Георгијев Черноземски пуцајући из два револвера убио је Александра и француског министра спољних послова Луја Бартуа.⁹³

---

92 „Политика“, 29 VI 1934 године.

93 Подаци о Марсељском атентату: Keesing's Contemporary Archives, 1934-1937, стр. 1394; „Политика“ од 10-16 IV 1934, стр. 437-440.

Атентат је био организован од стране усташа под вођством Павелића, Кавтерника и Перчеца. „Трагови марсељског атентата водили су у Берлин, Рим и Будимпешту.“⁹⁴ Циљ атентата је био распарчавање и евентуална деоба Југославије. Италијанске радио станице су у својим емисијама непосредно после атентата говориле о распаду Југославије и објављивале сензационалне вести о деоби југословенских територија. Југословенски посланик у Риму уложио је протест због оваквог става, али је био дочекан са неприкривеном грубошћу у италијанском Министарству спољних послова.

Југословенска влада је донела одлуку да убиство краља Александра изнесе пред Друштво народа и да оптужи Италију и Мађарску због суделовања и помоћи око организовања атентата. У то време француском спољном политиком руководио је Пјер Лавал, познат као одани пријатељ Хитлера и Мусолинија. Лавал није желео да овакав став Југославије поремети добре односе Француске са Италијом и зато је настојао да убеди југословенске званичне претставнике да за атентат треба оптужити само Мађарску, и то у врло обазривој и благој форми. Лавалова акција је потпуно успела. Југословенска влада је поднела 22 XI 1934 ноту Секретаријату Друштва народа поводом Марсељског атентата. У ноти је оптужена само Мађарска. Југословенска жалба прочитана је на седници Друштва народа од 7 XII 1934.

Приликом дискусије о жалби шеф чехословачке делегације др Бенеш оштро је осудио политику Мађарске и оптужио је за ревизионизам и покушај отцепљења Словачке. Италијански делегат се ставио на страну Мађарске, а француски делегат Пјер Лавал је изјавио поносан на свој успех, да „у овој озбиљној дебати Француска стоји уз Југославију. Онај ко је погодио краља Александра гађао је Француску...“⁹⁵

Совјетски делегат је одлучно осудио акте међународног тероризма и тражио да се кривци за атентат строго казне. Енглески делегат је био резервисан и није хтео да се изјасни о одговорности за атентат док суд не донесе одлуку.

На крају је нађено компромисно решење. Донета је резолуција која је прихваћена једногласно. У њој ниједна држава није директно

---

94 Историја дипломатије, књ. III, стр. 439.

95 СКГ 1 децембар 1934 год.

оптужена за Марсељски атентат. Мађарска је само позвана да саопшти мере и „да изазове без одлагања сваку сходну санкцију према оним својим властима чија би се кривица утврдила. Уверен о готовости мађарске владе да ће се одужити овој обавези, Савет је позива да саопшти мере које буде предузела у овом циљу...“⁹⁶

На тај начин спор је био ликвидираан и све су стране биле задовољне, а највише Француска која је вешто изглађивање спора сматрала великим успехом своје дипломатије. Прихватање резолуције за коју су гласале и Југославија и Мађарска сматрано је уједно и за значајан успех Друштва народа.

Лавалов пакт

После успеха који је постигла у ликвидирању спора око Марсељског атентата француска влада је наставила политику зближења са Мусолинијем. Лавал и Мусолини склопили су у Риму 7 I 1935 године низ споразума познатих под називом Лавалов пакт. Споразуми су се односили на међусобне интересе и сфере утицаја у Африци; на заједничке акције у европским питањима. Препоручено је државама у Дунавском базену да закључе међусобне споразуме о немешању једне од њих у унутрашње ствари друге државе; Италија и Француска су се споразумеле о ставу према Аустрији. У случају да Аустрији запрети опасност предвиђено је узајамно саветовање.

Лавалов пакт је претстављао још једну етапу у слабљењу дотадашњег француског система безбедности и успех и афирмацију Мусолинијеве политике. Овај споразум је требало да изврши неко усклађивање односа између држава „Римског троугла“, Балканског споразума и Мале антанте. Лавал је без великог устезања прихватио све предлоге Мусолинија који је желео по сваку цену – за планирану абисинску експанзију – неутрализацију Француске и њено одвајање у Средоземљу од Енглеске, која, сама без подршке Француске не би могла да се ефикасно супротстави експанзионистичким плановима Италије.

Споразум Лавал-Мусолини поздрављен је на Љубљанском заседању Мале антанте од 11 I 1935 године. У заједничком

---

⁹⁶ Исто, 1 јануар 1935, стр. 76-77.

коминикеу је наглашено да Мала антанта сматра „да ови преговори (између Лавала и Мусолинија - прим. М. К.) могу ојачати у знатној мери одржавање и организовање мира и одлучила је да сарађује у најискренијем духу са свим заинтересованим силама у погледу практичне примене Римских споразума...“⁹⁷

Владајући кругови старе Југославије сматрали су закључење пакта Лавал-Мусолини којим су отворена врата Италији у Африци, по Југославију и безбедност Балкана позитивним, живећи у наивној илузији да ће усмеравањем италијанског империјализма према афричким територијама, Балкан и Југославија остати поштеђени.

Лавалов пакт је био и на дневном реду заседања Балканског споразума у Букурешту од 11-13 маја 1935. У званичном саопштењу о резултатима заседања је речено: „Што се тиче Римског споразума Балканска антанта је спремна уколико њени интереси буду узети у обзир, да да свој допринос на остварењу тога дела у заједници са свим државама поменутих у Лавал-Мусолинијевом протоколу од 7 I 1935 године.“⁹⁸

На истом заседању, у првом делу саопштења, поздрављени су и закључци француско-совјетског уговора о узајамној помоћи „који се сматрају као стуб за будућу организацију безбедности у Источној Европи.“⁹⁹

Став владе Милана Стојадиновића према Француској

Као што је већ поменуто, још за живота Александра појављивале су се тенденције извесне преоријентације Југославије према Немачкој, као резултат слабљења француског утицаја у Европи и њеног споразумевања са Италијом. После убиства Александра, те тенденције су се појачале. Југословенски владајући кругови су и даље првенствено прокламовали политику савеза и ослонца на Француску, док су истовремено радили на стварању што чвршћих економских и политичких веза са фашистичким државама.

---

97 СКГ, 1 II 1935 год; „Политика“ 12 I 1935 г.

98 Keesing's Contemporary Archives 1934-1937, Vol. II, стр. 1649.

99 Исто.

Јуна 1934 године у Београду је потписан нови југо- словенско- немачки трговински уговор. Истог месеца у Београд је допутовао Херман Геринг. (Ово била прва посета Геринга Београду. Другу је учинио као званични претставник Хитлера на погребу краља Александра 17 X 1934).

Геринг је водио опширне разговоре са кнезом Павлом, претседником владе Б. Јевтићем и министром војске и морнарице Петром Живковићем. Југословенски властодршци су му приредили свечани дочек и испраћај. Геринг је био у потпуности задовољан резултатима своје посете.

Влада Богољуба Јевтића поднела је оставку 20 VI 1935 и нову владу је образовао др Милан Стојадиновић. Долазак Стојадиновића на чело владе значио је победу оних кругова у Југославији који су желели спровођење политике чвршег ослонца на осовину Рим-Берлин. Стојадиновић је био обазрив, он је знао да је савез са Француском имао дубоког корена у народу и зато се није одједном одвојио од француског утицаја. Напротив, он је вештом дипломатском игром успео да се у почетку своје владавине прикаже као пријатељ Француске. У Декларацији Стојадиновићеве владе од јула 1935 године истакнуто је да је „спољна политика Југославије утврђена уговорима о миру, о савезу и пријатељству, остварењем Мале антанте и Балканског споразума, традиционалним везама дубоког пријатељства према Француској... Основе такве политике тако су јаке и дубоке, оне одговарају толико битним интересима Југославије да их ми сматрамо као неизмењиве директиве наше будуће делатности.“¹⁰⁰ У истом духу је била и изјава Милана Стојадиновића дата претставнику француске агенције Авас, 25 VI 1935.

Септембра 1935 године Стојадиновић је отпутовао за Француску. У Паризу су вођени пријатељски разговори између њега и претседника француске владе Лавала. Лавал и Стојадиновић су успели да брзо нађу заједнички језик.

Агенција „Авас“ издала је два саопштења о резултатима Стојадиновићеве посете Паризу у којима је наглашено да је извршена размена гледишта о проблемима од заједничког интереса за Југославију и Француску. Стојадиновић је отишао из Париза са

---

100 СКГ, 16 октобра 1937, стр. 317; „Политика“, 5 јул 1935 г.

орденом Легије части I степена, којим га је одликовао претседник Француске Републике Лебрен.

Стојадиновић је знао да сарађује са Лавалом подједнако успешно као и са његовим наследником Леоном Блумом. Децембра 1936 у Београд је допутовао француски министар трговине у Блумовој влади Пол Бастид. Бастид је потписао са југословенским претставницима нови трговински споразум између Француске и Југославије.

Јачање Немачке и нагло слабљење француског утицаја у Европи

Француски утицај у Европи почео је убрзано да слаби због неуспеха у одржању поретка створеног Версаљским уговором о миру. Хитлер је одбацивао низ обавеза из Версаљског уговора. Седмог марта 1935 он је одбацио одредбу о забрани немачког наоружања, прогласио је завођење опште војне обавезе и слободу Немачке у наоружању. Француска и друге западне силе нису спречиле овај Хитлеров корак .

Годину дана касније, јединице немачке војске су запоселе демилитаризовану зону Рајне. Версаљски поредак је био пред распадом, а Француска је и даље заузимала улогу мирног регистратора догађаја. Немачка је почела да преузима хегемонистичку улогу у Европи.

Ревизионистичке државе су у јачању немачког утицаја виделе сигурно јемство за остварење својих циљева. Требало је разбити и умртвити Малу антанту и Балкански споразум као групације Француског система безбедности. Стојадиновић је 24 I 1937 године учинио први корак у том правцу потписивањем Уговора о „вечном“ пријатељству између Југославије и Бугарске. „Закључењу бугарско-југословенског уговора активно је посредовала фашистичка Немачка, која је била заинтересована у одвајању Југославије од Балканског споразума, који су Немци сматрали као препреку за остваривање својих агресивних циљева на Балкану.“¹⁰¹ Други корак у том правцу је извршен 25 III 1937 године потписивањем „политичког споразума“ између Италије и

---

101 Дипломатический словарь, том I, стр. 267.

Југославије. Немачка и италијанска фашистичка штампа пропратиле се потписивање овог споразума хвалоспевима „мудрој“ државничкој политици Мусолинија и Стојадиновића. Она је у њему видела још један одлучан ударац нанесен француском систему савеза. Уводник немачког листа „Франкфуртер Цајтунг“ је о томе отворено писао: „Ако Италија тежи споразуму са својим суседом на Јадранском мору, Југославијом она то чини зато јер схвата да такав споразум није подесан за оквири француског система безбедности; шта више, он доприноси томе да тај систем постане непотребан.“¹⁰²

Тадашњи југословенски властодршци ишли су уствари линијом оних реакционарних кругова на Западу (Кливлендска група у Енглеској у првом реду, чији је експонент био Чемберлен) који су сматрали да се попуштањем Хитлеру могу спасити њихове позиције (Енглеске) и који су сматрали да ће на тај начин усмерити Хитлерову експанзију на Исток, а да ће они остати ван рата.

Година 1937 је била година ужурбаних припрема за рат. Осовинске силе су већ биле бациле око и на Балкан. Требало га је разјединити и учинити неотпорним, уништити га као компактну политичку и војну целину. О тадашњој политици осовинских сила и улози Стојадиновића у разбијању Мале антанте и Балканског споразума, друг Тито каже: „Осовинске силе су се у то време спремале грозничаво за рат. Балкан је за њих претстављао велику стратегиску важност и требало је ту стратегиску тачку у сваком случају обезбједити. Али је најприје требало разбити Балкан као Војно-политичку снагу, ради лакшег постизања циљева у свом најближем сусједству... Требало је разбити Малу антанту и Балкански споразум као политичке факторе. Тај задатак добио је Стојадиновић. Он је најприје у јануару 1937 године, без споразума и знања чланица Антанте, тј. Чехословачке и Румуније, начинио пакт ‘вјечитог’ пријатељства с Бугарском Бориса Кобурга. На Синајској конференцији 31 августа 1937 године, могле су чланице Мале антанте само констатирати да Мале антанте више нема, да су издане и преварене од Стојадиновића, тј. од противнародног режима Југославије.“¹⁰³

---

102 Цитирано у Историји дипломатије у редакцији В. П. Потемкина, III к. стр. 516-517.

103 V Конгрес КПЈ - Политички извештај Ј. Б. Тита, стр. 50-51.

Стојадиновићева посета Паризу

Немачка је сваким даном све јаче учвршћивала своје позиције у Југославији и на Балкану. Стојадиновић је успео да од Мале антанте и Балканског споразума створи инструменте који ће без поговора санкционисати све његове планове и замисли. Француски утицај у овим групацијама није се скоро уопште осећао. Али Стојадиновић није успео да спречи пораст пријатељства југословенских народа према Француској. Симпатије за Француску су расле уколико се више Стојадиновићева влада одвајала од старих савезника и приближавала Италији и Немачкој. Жеље за обнављањем ослонаца на Француску порасла је нарочито после посете Хитлеровог министра спољних послова фон Нојрата Београду 7 VI 1937 г. и јавног братимљења између њега и Стојадиновића. Народ је све видније испољавао свој гнев и мржњу према фашизму. Владајући фактори су били принуђени да воде рачуна о порасту народног револта и да тактизирају на рачун пријатељства са Француском.

Октобра 1937 године Стојадиновић је отпутовао за Париз. У Паризу су Стојадиновић и француски министар иностраних послова Делбос потписали Декларацију о даљем петогодишњем продужењу важности Уговора о пријатељству и арбитражи између Југославије и Француске, склопљеног 11 новембра 1927. После разговора које је водио у Паризу Стојадиновић је отпутовао у званичну посету Лондону.

Продужењем Уговора о пријатељству са Француском и утврђивањем датума посете Делбоса Југославији Стојадиновић је хтео да покаже југословенском народу да је баш он иницијатор политике обнове Савеза са Француском. Декларација о петогодишњем продужењу Уговора о пријатељству била је само вешто начињена фасада, којом су југословенски властодршци хтели да прикрију своју политичку оријентацију на силе осовине. Декларација није имала никакву практичну примену, она се показала као безвредан документ створен само у циљу обмане југословенске и француске јавности.

Пре доласка Делбоса у Београд, Стојадиновић је 6 XII 1937 године водио у Риму званичне разговоре са Мусолинијем.

Посета Делбоса Београду

У времену посете Стојадиновића Риму, француски министар иностраних послова Ивон Делбос био је у званичној посети Пољској. Он је касније наставио своје кружно путовање посетом Прагу и Београду. За време задржавања у Варшави Делбос је изјавио „да су његови напори управљени на учвршћење Савеза Француске, који нису уперени ни против кога.“¹⁰⁴ Делбос је хтео да учврсти оно што је било неповратно изгубљено. Ипак је циљ Делбосових посета изазвао подозрење и извесну бојазан у фашистичким круговима. Једна терористичка група организована од фашистичких обавештајних служби припремала је атентат на француског министра. Атентат је требало да буде извршен приликом Делбосовог доласка у Праг. Припрема атентата је откривена из тајне преписке између мађарског терористе Калемана Будаиа, кога је раније ухапсила француска полиција због илегалног преласка границе и Франца Хавела, који је био одређен да убије Делбоса. Хавел је ухапшен од стране чехословачке полиције и атентат је благовремено спречен захваљујући будности и заједничкој акцији француских, белгиских и чехословачких органа безбедности.¹⁰⁵

Делбос је допутовао у Београд 12 XII 1938 године. Народ је приредио незапамћени дочек француској делегацији. Хиљаде београђана испуниле су улице и тротоаре манифестујући југословенско-француском пријатељству. Ове манифестације су уједно имале и демонстративни карактер и претстављале су јавну осуду профашистичке политике Стојадиновићеве владе. Манифестанти су избацивали паролe:

- Живела Француска!
- Живео Савез с Француском!
- Доле фашизам!
- Живео мир!

Када се маса грађана окупила пред Министарством иностраних послова демонстрирајући противу издаје националних

---

104 „Политика“, 7 XII 1937

105 Подаци из Keesing's Contemporary Archives, vol. III, 1937-1940, стр. 2864.

интереса и Стојадиновићеве сарадње са Мусолинијем и Хитлером, полиција је грубо интервенисала. Том приликом рањено је више демонстраната. Вест о овом сукобу објавио је француски лист „Пари Соар“ који је демонстранте назвао „крајње левичарском групом“.

Сутрадан по доласку у Београд, Делбос је упутио поруку југословенском народу у којој је поред осталог рекао: „Свуда сам осетио исту жељу за пријатељством и активном сарадњом, исту наклоност засновану на славним заједничким традицијама и на дубокој сродности, која је увек сједињавала и сједињаваће југословенски и француски народ.“¹⁰⁶

После завршених разговора и потписивања југословенско-француског трговинског уговора Делбос и Стојадиновић су издали заједничко саопштење у коме се каже „да су њихови разговори вођени у савршеној хармонији и у духу традиционалног француско-југословенског пријатељства“. У тачност овакве формулације сигурно нису веровали ни сами вени састављачи, али се може без претеривања рећи да су и један и други, сваки на свој начин, били криви за потпуни слом француско-југословенског одбранбеног система и нагли пораст ратне опасности у Европи. Потврда ове констатације може се донекле наћи и у писању француског новинара Филипа Бареса у листу „Матен“. После разговора Делбос-Стојадиновић, Барес је писао: „Познато ми је да Французи са жаљењем упоређују владу др. Милана Стојадиновића са пређашњим владама. Они веле да се ова влада од нас удаљила. Допуштамо да је тако, али шта смо ми у исто време допустили да се учини од Европе? Шта смо ми допустили да се изврши на Рајни? Шта смо учинили од Друштва народа?“¹⁰⁷

Минхенски период и почетак Другог светског рата

Одлучујући и дефинитивни ударац француском престижу у Европи нанео је споразум између западних сила и Хитлера о Чехословачкој, склопљен у Минхену септембра 1938 године. Чехословачка је била принета на жртву Хитлеру. Француска и

---

106 „Политика“, 14 XII 1937 год.

107 Исто, 16 XII 1937 год.

Енглеска су присилиле Чехословачку да капитулира пред немачким захтевима. Пре комадања Чехословачке хитлеровске трупе су несметано умарширале у Аустрију и објавиле њено присаједињење Немачкој (13 III 1938). Минхенским споразумом престала је и формално да постоји Мала антанта.

Још у предминхенском периоду Југославија се као што је истакнуто све јаче везивала за Немачку. Почетком 1938 Стојадиновић је био у посети код Хитлера. У званичном саопштењу после ове посете подвучена је југословенско-немачка сарадња „у корист мира у Европи“. Контактима између Берлина и Београда постојали су све чешћи. Хитлер је у Стојадиновићу имао сигуран ослонац за испуњење својих планова на Балкану. Стојадиновићева политика сервилности и безграничне оданости Хитлеру и Мусолинију наилазила је на све видније негодовање и осуду од стране југословенског јавног мњења. Профашистички режим је био принуђен да учини нов тактички потез. Јавно компромитован у сарадњи са фашизмом Стојадиновић је 5 II 1939 поднео оставку владе. Истог дана нову владу је формирао Драгиша Цветковић. Међутим, влада Цветковић-Мачек је наставила и у спољној а и у унутрашњој политици оно што је Стојадиновић започео. Уствари, како каже друг Тито „влада Цветковић-Мачек била је једна од најпоқваренијих, од свих оних које су се изређале у току 20-годишњег постојања Југославије. С једне стране, та влада је плувала потпуно у водама осовине, узимала примјере од тих фашистичких држава у погледу унутарњег уређења, прогона радничке класе, увођења корпоративног система итд., а с друге стране, она је у исто вријеме кокетирала са Енглеском и другим западним демократијама.“¹⁰⁸ Прокламовање сарадње са Француском и Енглеском била је стара Стојадиновићева тактика примењена у новим условима.

КПЈ је нарочито после „Аншлуса“ и Минхенског споразума стално упозоравала југословенске народе на растућу ратну опасност од стране фашизма. У чланку: „Независност Југославије у опасности“, објављеном у „Пролетеру“ бр. 1 за мај 1939 г. се између осталог каже: „...Одбрана ће бити успешна само тада, ако се Југославија укључи у рад на стварању система колективне безбедности, ако

---

108 7 Конгрес КПЈ, стр. 56, издање „Културе“, Београд, 1949.

буде радила на учвршћењу одбранбеног савеза угрожених малих народа Балкана и Источне Европе, те Француске и Енглеске, а нарочито Совјетског Савеза..“

Догађаји у Европи развијали су се муњевитом брзином у правцу отпочињања рата. После „Аншлуса“ и Минхена дошло је до потпуне окупације Чехословачке и најзад до Хитлеровог напада на Пољску. Годину дана после Минхенског споразума хитлеровске трупе су прешле границу Пољске (1 IX 1939). Француска и Енглеска су објавиле рат Немачкој (3 IX 1939). Отпочео је Други светски рат.

После краткотрајног отпора Немачкој најезди Француска је прихватила услове капитулације. 22 VI 1940 године издајник Петен је образовао марионетску владу у Вишију и потписао примирје са Немачком. Француска је престала да постоји као независна држава. Августа месеца 1940 године опозван је дотадашњи француски посланик у Београду Брижер и за новог посланика је наименован претставник марионетске вишијске владе. Југославија је одржавала дипломатске односе са Петеновом владом све до априла месеца 1941 године, када је под ударцима Хитлерове ратне машине и сама била принуђена на капитулацију. Тиме су коначно престали и француско-југословенски међудржавни односи.

ЈУГОСЛАВИЈА НА ЖЕНЕВСКОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ
О РАЗОРУЖАЊУ

ЈУГОСЛАВИЈА НА ЖЕНЕВСКОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ О РАЗОРУЖАЊУ*

Идеја разоружања била је покретана од читавог низа личности и партија разних политичких праваца. Она је широко продрла и била предмет дискусије и у радничком покрету, пре а нарочито после Октобарске револуције. Потребно је истаћи да је покретање питања разоружања у времену свемоћи буржоазије било утопистичко и њега су могли заступати само теоретске незналице и свесни противници радничке класе. Међу последњима биле су присталице Кауцког и разни други ренегати марксизма из редова II Интернационале. Могућност покретања и извођења разоружања поставља се тек у социјализму, односно тек онда када је пролетаријат на власти и кад ће буржоазија бити у немогућности да разоружањем у ствари обезоружа и уништи тековине револуције.

Лењин је у потпуности разобличио самозване поборнике разоружања, у ствари непријатеље радничке класе, октобра 1916 године у чланку „О лозунге разоружения“, где између осталог каже:

„Разоружање је идеал социјализма. У социјалистичком друштву неће бити ратова, самим тим оствариће се разоружање. Али није социјалиста онај, који чека остварење социјализма без социјалне револуције и диктатуре пролетаријата. Диктатура је државна власт, која се ослања непосредно на насиље. Насиље у епохи XX века, као и уопште у епохи цивилизације, није ни песница, ни батина, него војска (подвукао В. И. Лењин). Ставити у програм 'разоружање' значи рећи уопште: Ми смо против примене оружја. У томе такође нема ни трунке марксизма, као када би рекли: Ми смо против насиља.“¹⁰⁹

Потреба смањења наоружања званично је прокламована и у познатих 14 Вилсонових тачака. У четвртој тачци овог програма

---

* Рад из рукописне заоставштине аутора.

109 В. И. Ленин: Сочинения, IV издание, кн. 23, стр. 84.

била је поменута потреба свођења националних наоружања „на најнижу меру која је у складу са унутрашњом безбедношћу држава“.

Члан 8 Пакта Друштва народа који је потписан истовремено са Версајским уговором (28 VI 1919), а који је његов саставни део, такође је посвећен ограничењу наоружања. И у самом Версајском уговору (V Одељак) говори се о разоружању.

Ове идеје имале више декларативни карактер, Стварна акција за разоружањем покренута је тек после Октобарске револуције на Ђеновској конференцији 10 априла 1922 године од стране Совјетског комесара за спољне послове Чичерина који је у свом говору приликом отварања конференције изнео следеће предлоге који су били званични став совјетске владе односно Лењина:

„Руска делегација има намеру да у току даљег рада конференције предложи опште смањење наоружања и да потпомогне све предлоге које имају за циљ да олакшају терет милитаризма, под условом смањења војске свих држава и допуњавање правила рата потпуном забраном његових најварварскијих облика, како отровних гасова, ваздушне оружане борбе и других, а нарочито примене средстава за разарање уперених против мирног становништва.“¹¹⁰

Овај конструктивни и мирољубиви предлог совјетске делегације није уопште унет у дневни ред конференције, с мотивацијом да циљ конференције није да расправља о проблемима наоружања. Предлогу се нарочито оштро супротставио француски делегат Барту. Исте године одржана је и Московска конференција за ограничење наоружања. Конференција је била сазвана на иницијативу совјетске владе. Поред совјетске Русије на њој су учествовали Финска, Летонија, Естонија, Литванија, Пољска и Румунија. Совјетски предлози о скраћењу и ограничењу наоружања нису прихваћени од стране осталих земаља учесница, које су према овим предлозима заузеле непријатељски став, услед чега се конференција завршила не доневши никакве одлуке ни решења.

---

110 Потемкин: Историја дипломатије, III књига, стр. 156, издање Архива за правне и друштвене науке, 1951 године.

При Друштву народа била је формирана Стална секције за разоружање, а децембра 1925 године основана је припремна комисија Конференције за разоружање. У овој комисији поред чланова савета била је заступљена и Југославија. Рад југословенске делегације у Припремној комисији одвијао се као и касније на самој Конференцији у тесној узајамној повезаности и сарадњи са француском делегацијом.

Године 1927 на састанку Припремне комисије совјетска делегација је поднела предлог о потпуном разоружању. Припремна комисија је овај предлог одбацила, иако је он наишао на подршку и одобравање широких радних маса читавог света.

Јасно изражене супротности и размимоилажења у гледиштима између појединих делегација појавиле су се још на састанцима Припремне комисије, у чему треба тражити разлоге за стално одлагање сазива Конференције за разоружање. После дугих дискусија и састанака Конференција је најзад сазвана за 2 фебруар 1932 године.

Југословенска делегација је узела активног учешћа на Конференцији за разоружање. Интереси Југославије захтевали су обезбеђење мира које је било тесно везано са потребом ограничења наоружања. Ради делегације је био саставни део политике коју је водила Мала Антанта. Та политика је често пута имала истоветан став са ставовима француске делегације. Међутим, не може се рећи да је југословенска спољнополитичка оријентација била у свему истоветна са француском, нарочито у односу на Конференцију за разоружање. Југословенски предлози често пута су били потпуно самостални и они су уживали подршку и симпатије осталих делегација. Али ови предлози нису били од неког одлучујућег значаја, јер се читав рад конференције одвијао на основу предлога и резолуција које су подносиле велике силе. О неким самосталним иступањима делегација малих држава која би утицала на рад и исход конференције није се ни могло говорити. Мале земље су биле, може се слободно рећи само формално претстављене.

Пре почетка рада Конференције одржан је припремни састанак претставника Мале Антанте у Монтреу. Састанак је

требало да јасно одреди став кога ће се придржавати све три делегације на Конференцији у Женеви. После састанка министар спољних послова Краљевине Југославије и шеф делегације на Конференцији за разоружање део је следећу изјаву:

„Ми смо апсолутно једнодушни да мора бити онемогућено свако одлагање Конференције за разоружање, било оно формално или прикривено. Тешка међународна ситуација не оправдава једно такво одлагање и намеће нам дужност да постигнемо што је могуће брже, позитивне и реалне резултате. Мала Антанта учиниће све што је у њеној моћи. Конференција за разоружање треба себи да постави за циљ: наћи брза и практична решења.“¹¹¹

Може се са сигурношћу рећи да је Мала Антанта стварно учинила много напора још у Припремној комисији да Конференција за разоружање што пре отпочне са радом. Одговорност за њено одлагање пада на велике силе и њене учеснике заступљене на конференцији.

Југославија на припремној комисији конференције за разоружање

У времену одржавања Припремне комисије Југославија је била у врло тешком положају. Стање на њеним границама било је немирно. Изазивање сталних инцидената и немира било је пропраћено бесомучном кампањом у штампи и јавности за ревизијом уговора о миру и тежњом за присвајањем југословенских територија. Поред јасно изражених империјалистичких тежњи према Југославији фашистичка Италија је 1927 године једном циркуларном нотом упућеној европским велесилама оптужила Југославију да мобилише и спрема војничке акције на Балкану нарочито против Албаније. Код тадашњих неспособних и корумпираних владајућих кругова у Југославији италијански фашизам није наилазио на отпор, већ је напротив добијао пуну подршку. „Под плаштом Уговора о пријатељству који је у Риму 1924 са Мусолинијем склопила неспособна извањска политика

---

¹¹¹ „Политика“, 2 фебруара 1932 године.

гг. Пашића и Нинчића, Италија је напрема Југославији постајала све арогантнија и агресивнија у жељи за испуњењем старе италијанске појуде тј. за загосподарењем источне обале Јадранског мора, која се у дужини од преко 500 км. (зрачне линије) налази у посједу наше државе. У провађању тог главног свог плана успјело је Италији склопити са нашом државом низ разних уговора и конвенција (Маргеритске, Београдске и Нетунске), које су све за нашу државу значиле не само срамоту и бламажу, већ и огромну социјалну и економску штету, јер свима овим конвенцијама учинила је Италија сваки пут велики корак на свом путу економског и политичког продирања на Балкан, а у првом реду у Југославији.¹¹²

Италија је поред тога наставила да води према Југославији „политику заокружења“ и она је активно потстицала и давала подршку територијалним аспирацијама Бугарске, Мађарске.

Бугарска је отворено тражила присвајање Македоније и вршила низ терористичких акција према Југославији организовањем и пребацивањем комитских група, вршењем атентата и изазивањем сталних граничних инцидената.

Став Мађарске и њених званичних кругова био је у свему непријатељски према нашој држави. Мађарска је тражила ревизију Тријанонског уговора о миру и припајање чисто југословенских територија. Истовремено је Мађарска као и Италија била центар за организовање диверзија против Југославије. У њој су на очиглед читаве светске јавности организовани и прихватани усташки и други терористички елементи чија је централа била у Италији. Нередовно стање је постојало и на границама према Грчком и Албанији.

Југословенска штампа је писала у то време „да се Мађарска не само не разоружава већ, напротив, грозничаво се спрема као пред рат“¹¹³. Такво је било стање на границама Југославије у времену одржавања Припремне комисије, оно није било измењено све до Конференције за разоружање, већ се напротив још више заостравало.

---

112 Божидар Аџија: Југославија и Италија – „Раднички покрет“ мај 1927, свеска V, стр. 121.

113 „Политика“, 22 фебруар 1926 године.

Ни једна југословенска влада није успела да ово стање побољша или измени. Политиком уступака, попуштања и склапања тзв. пактова „о вечном пријатељству“ нису се могли задовољити империјалистички прохтеви њених суседа већ су се противуречности све више испољавале. Правилна спољно-политичка оријентација која је недостајала свим југословенским владама није се могла спровести у режиму диктатуре и насиља. Таква политика је била одраз тежњи владајуће буржоазије уперених против интереса широких народних маса.

У времену одржавања Припремне комисије Југославија је углавном за читаво време остала на позицијама и бранила оне ставове које је подносила и заступала француска делегација.

На супрот британској тези по којој је самим постојањем Друштва народа и закључењем Пакта у Локарну дата сигурност народима и да треба приступити само механичком редуцирању војних снага, Југославија и Француска су признале постојање дужности и обавеза Друштва народа у случају напада на једну државу, али су тражиле да се јасно прецизира суштина помоћи и гаранција коју нападнута држава може добити. Тек после ових прецизирања може се приступити обиму смањења националних оружања.

У погледу смањења ефектива постојала су такође супротна гледишта међу делегацијама. Велика Британија је сматрала да при ограничењу оружања треба узети у обзир само оне елементе који претстављају војничку снагу у ужем смислу речи, односно људе и ратни материјал. Француска и низ држава међу којима и наша, су се успротивиле оваквом схватању и заступале гледиште да при оцени оружане снаге једне државе треба узети у обзир њен географски положај, комуникације, природна богатства, економску, финансиску и индустријску снагу као и све друге елементе који се могу користити у рату. Овакав став је нарочито одговарао интересима Југославије која је била неразвијена – претежно аграрна земља. По питању поморског разоружања југословенска делегација је поднеле следећи предлог који се разликовао од ставова великих сила:

„Државе, које су, било са разлога који долазе због њиховог скорашњег стварања, било због своје специјалне ситуације, приморане да расподеле трошкове за изградњу

минимума своје респективне тонаже сходно националној сигурности, на број година који прелази трајање конвенције, биће овлашћене да назначе, у границама одређене им глобалне тонаже, онај део кога оне желе да остваре за време трајања конвенције.“¹¹⁴

Овај предлог није имао никакав већи значај јер се југословенска делегација задовољила да буде само унет у извештај који ће бити поднет Конференцији за разоружање. До његовог прихватања и остварења није никада дошло.

Рад Припремне комисије трајао је од 1926 године до краја 1930 када је дефинитвно израђен пројекат Конвенције састављен из 59 чланова са великим бројем прилога којима је требало да се бави Конференција за разоружање.¹¹⁵

Поједине делегације ставиле су своје примедбе било на целину било на поједине чланове пројекта. Југословенски делегат је скренуо пажњу Комисији на одредбе Пакта Друштва народа по којима мора да постоји веза између степена сигурности једне државе и њених могућности за разоружање, бранећи познату тезу Југославије и њених савезника да разоружање може да се захтева само као функција сигурности.¹¹⁶

Текст пројекта био је углавном састављен из предлога француске делегације које је у свим приликама подржавала југословенска делегација, која се на тој начин може такође сматрати једним од његових активних твораца.

Рад Припремне комисије закључен је 9 децембра 1930 године.

---

114 „Политика“, 4 децембар 1930 год.

115 Пројект је био подељен на шест делова:

I Особље: а) ефективи, б) рок службе

II Материјал: а) сувоземно наоружање; б) поморско наоружање; в) ваздушно наоружање.

III Буџетски трошкови

IV Измена података

V Хемиско наоружање

VI Опште одредбе: а) стална комисија за наоружање б) отступања, в) процедура за жалбе, г) завршне одредбе.

116 Главни југословенски делегат за цело време трајања рада Припремне комисије био је Др. Лазар Марковић.

Прва сесија Конференције за разоружање

Конференција за разоружање отпочела је са радом 2 фебруара 1932 године у 16.30 часова по средњеевропском времену у Женеви. Уводни говор приликом њеног свечаног отварања одржао је претседник Конференције бивши енглески министар спољних послова Артур Хендерсон. Хендерсон је потсетио присутне Делегате на озбиљност ситуације у свету, а нарочито на Далеком Истоку после јапанске агресије на Кину и истакао да је конференција окупила претставнике 1,700.000.000 људи. У дужем излагању Хендерсон није дао ни један конкретан предлог који би могао да послужи стварном очувању мира и безбедности у свету. Говор се свео на изношење историјата проблема разоружања.

На свечаном отварању конференције биле су присутне делегације свих земаља.¹¹⁷ Став југословенске делегације био је у многоме предодређен изјавом коју је Маринковић дао дописнику „Тана“ 3 фебруара 1932 године у Женеви. На питање дописника – шта очекујете од конференције? - Маринковић је изјавио: „Ми се надамо да ће конференција успети да прихвати низ мера које ће створити један нови и бољи међународни поредак и у томе смеру несумњиво је да ћемо подржавати свим силама декларацију, коју ће врло вероватно поднети француска делегација.“ (подвукао М.К.)

Истог дана када је имао овај интервју шеф југословенске делегације одржао је дужи састанак са Претседником Конференције Хендерсоном. На састанку је расправљано о будућем раду конференције и ставу Југославије у вези с тим.

---

117 Састав југословенске делегације на овој конференцији био је следећи: Шеф делегације Др Војислав Маринковић, министар спољних послова; делегати: Желимир Мажуранић, сенатор, Др Илија Шуменковић, народни посланик и Константин Фотић, помоћник министра спољних послова. Заменици делегата: генерал М. Ненадовић, војни изасланик Краљевине Југославије у Паризу и генерал Димитрије Живковић из Главног генералштаба.

Експерти делегације били су: вазд. п.пуковник Бранко Наумовић и др Иван Перне, саветник Министарства иностраних послова. За генералног секретара делегације био је одређен Јован Вучковић, опуномоћени министар, а за помоћника ген. секретара Иво Андрић, секретар Сталне делегације Краљевине Југославије у Друштву народа.

Почетком фебруара шеф француске делегације, претседник владе и министар спољних послова Анри Тардје изнео је садржај француског предлога о ограничењу наоружања. Француска је захтевала стварање интернационалне цивилне авијације и забрану авиона који могу бити употребљени у војне сврхе. Друга тачка француског пројекта предвиђала је стварање међународних оружаних снага за спречавање нове агресије. Ове снаге би биле стављене под контролу Друштва народа. Трећа тачка Тардјеовог програма је предвиђала заштиту цивилног становништва од ратних опасности и у њој се предлагала забрана употребе хемиског и бактериолошког рата. „Француска делегација у Женеви заузела је став који је очевидно био диктован, страхом од све веће агресивности Немачке.“¹¹⁸

Став енглеске делегације на Конференцији за разоружање одликовао се познатом политиком успостављања „равнотеже у Европи“. Створити јаку Немачку, наоружати је против Француске и СССР-а то је био циљ енглеске дипломатије. Енглеску делегацију предводио је Министар спољних послова Сер Џон Сајмон. Сајмон је предложио конференцији да за сваку државу буде утврђена највиша граница оружања, да се изврши забрана производње извесних ратних средстава, међу којима и отровних гасова и да се образује једна међународна институција која би имала за задатак да контролише наоружање и у случају потребе да изврши притисак и примени санкције на државу која се не буде држала усвојених принципа.

Делегат САД Гибсон поднео је низ предлога које је резимирао у девет тачака а који су се сводили на одржавање оружаних снага потребних за заштиту унутрашњег поретка и смањење ратне морнарице у сразмери једнакој расположивим снагама сваке државе. Овом задњем предлогу Гибсона супротставиле су се оштро мале поморске државе међу којима и Југославија.

Критикујући француски предлог шеф совјетске делегације М. Литвинов је рекао:

„Ко гарантује да једна међународна војска неће бити употребљена у корист ове или оне државе, која би себи у

---

118 Потемкин: Историја дипломатије, III књига, стр. 388 - издање Архива за правне и друштвене науке, 1951 год.

међународном организму, а помоћу савеза и споразума обезбедила хегемонију?”¹¹⁹

Совјетска делегација је и даље остала при предлогу поднетом још у Припремној комисији који се састојао у потпуном разоружању свих држава. У случају неприхватања овог предлога поднет је и нацрт Конвенције о пропорционално-прогресивном разоружању. И овај предлог је био одбачен и за њега је гласала једино делегација Републике Турске.

Шеф немачке делегације Брининг упорно је тражио на конференцији потпуну једнакост Немачке у наоружању. Фашистичка Италија је подржавала овакав став Немачке.

Југословенска делегација као и читава југословенска штампа свестрано су дали подршку француском предлогу.

У општој дебати на Конференцији за разоружање иступио је шеф југословенске делегације Др Војислав Маринковић. Он је предложио квалитативно смањење наоружања, које би за собом повукло и квантитативно смањење. Маринковић је нагласио да би конференција требало да се руководи чланом 8 Пакта Друштва народа, као и одредбама Париског уговора о миру. (Париски мировни уговор је предвиђао за све потписнике одустајање од рата као оруђа националне политике). Даље је Маринковић предложио укидање свих поморских снага које би могле имати агресивни карактер, као и укидање хемиског рата. Посебну пажњу посветио је моралном разоружању и истакао да је питање разоружања немогуће решити без укидања моралне подршке рату и ратним припремама. Потребно је подвући да су југословенски предлози ипак претстављали у извесном смислу конструктиван допринос даљем успешном раду конференције.

Сутрадан после иступања југословенског делегата одржана је Конференција Мале Антанте у Хотелу „Бо Риваж“ у Женеву, у вези са ставом делегација после подношења француског пројекта. 26 фебруара југословенска делегација је подржала предлог Тардјеа у образовању једне политичке комисије у Конференцији за разоружање. Поред ове предложене комисије при Конференцији

---

119 „Политика“, 12 фебруара 1932 године.

за разоружање постојао је још читав низ важних комисија и комитета у којима је била заступљена и Југославија.¹²⁰

У то време конференција се бавила дискусијом о предлозима које су поднеле делегације Француске, Енглеске и САД. У међувремену југословенска делегација је узимајући у обзир ставове водећих сила на конференцији конкретизовала своје предлоге о ограничењу наоружања. Ову резолуцију је изнео пред конференцију шеф југословенске делегације 13 априла 1932. Југославија је поднела предлог о укидању ратних бродова свих категорија, укључујући и подморнице, али изузимајући бродове који су потребни за одбрану пристаништа и обала као и бродова у служби поморске полиције. Југословенска делегација је такође предложила ограничење нивоа тешке артилерије и тенкова и њихово стављање под контролу Друштва народа. Даље је у резолуцији предложена забрана бомбардовања из ваздуха као и вођење хемиског и бактериолошког рата. Међутим, ови предлози су изгубили значај када је Маринковић на крају свог излагања од Конференције за разоружање и друштва народа захтевао као казну за прекршиоца ових одредби и државу агресора „њено брисање из редова цивилизованих држава“. Оваква наивна санкција је уствари остављала одрешене руке нападачу и није имала никакву ефикасну примену.

Југословенски предлог није се много разликовао од француског. Потребно је истаћи да је сваком иступању претставника

---

120 У Комисији за сувоземну војску Југославију су претстављали Константин Фотић и Петар Косић, први помоћник шефа Главног генералштаба. Технички саветник био је Др Иво Андрић.

У комисији за поморство делегати су били: Др Илија Шуменковић и вице адмирал Никола Станковић, помоћник команданта Морнарице, а технички саветник Др Иван Перне, шеф отсека Друштва народа при Министарству спољних послова.

У ваздухопловној комисији делегати су били: Константин Фотић и бригадни генерал Димитрије Живковић, начелник оперативног одељења Главног генералштаба. Експерт комисије био је ваздухопловни п.пуковник Бранко Наумовић, командат IV ваздухопловног пука.

У буџетској комисији делегат је био Желимир Мажуранић, а његов заменик Др Иван Перне. Експерт комисије био је мајор Боривоје Попадић.

У политичкој комисији делегат је био Др Илија Шуменковић, а његов заменик Константин Фотић. Технички саветник био је др Иво Андрић.

Мале Антанте претходило саветовање са неким од чланова француске делегације.

Слаби изгледи за коначан успех конференције показали су се како на самом почетку тако и току целог њеног рада. Први месеци рада конференције нису уродили никаквим плодом. Празна излагања и подношења резолуција и нацрта који нису ишли за стварним ограничењем разоружања, оцртавали су јасно да ни једној делегацији великих сила, изузев совјетске није стало до тога да се конференција што раније и успешно заврши.

Целокупна светска штампа и јавност посвећивала је највећу пажњу Женевској конференцији и будно пратила њен ток. Листови су били пуни извештаја, говора и резолуција. Али очекиваних резултата није било. Светска јавност је почела песимистички да гледа на ток конференције и већ су се појављивале прогнозе о њеном потпуном краху.

Честа одлагања конференције још више су оправдавала овакве сумње. Док су на самој конференцији и пред иностранством свечано прокламоване изјаве о тобожњим жељама за стварним ограничењем наоружања и обезбеђење мира у свету, дотле је властитој земљи говорено сасвим супротно. Овај недоследни и непринципијелни став огледао се и на примеру Југославије. Било је немогуће у спољној политици бити за смањење наоружања а у унутрашњој прокламовати „да наша војна снага не само да је у данашњим међународним приликама главно, да не кажем једино обезбеђење наше сигурности него да је то у исто доба и главни моменат мира у целом овом крају света“¹²¹. Сличан став је у времену одржавања Конференције за разоружање имао и Југословенски генералштаб у чијем је органу у то време писало:

„Главна је, да и поред све најбоље воље миротвораца ми треба свој барут да чувамо на сувом месту.“¹²²

Уосталом, таква политика и раскорак између речи и дела карактерисала је све буржоаске владе и партије у Југославији. Такав је био Маринковић који је бар у круговима буржоазије

---

121 Из експозеа Др Маринковића о спољној политици Југославије приликом буџетске дебате у Сенату – „Политика“, 24 март 1932 г.

122 „Ратник“, часопис Министарства војске и морнарице, св. III, 1932 године.

важно за принципијелног политичара и дипломату. Његов наследник Јевтић није се у многоме разликовао од свог претходника. Он је углавном наставио оно што је Маринковић започео. На самој конференцији Јевтић је и даље наставио политику солидарности и ослонца на Француску.

Једино се совјетска делегација држала доследно свога става. Њени предлози о потпуном разоружању наишли су на симпатије и подршку најширих маса, али су они уједно наишли и на негодовање буржоазије свих земаља па и југословенске. Београдски лист „Правда“ у уводнику од 7 маја 1932 године који је написао неки Аранђеловић овако је гледао на совјетске предлоге у вези са општим разоружањем:

„Оружање је свакако препрека миру. Али узмимо најсрећнију претпоставку да се све државе разоружавају, да ликвидирају са војском и војним објектима. Наравно истовремено све аргументе који доказују немогућност ове претпоставке и чине је по својој тежини и броју неозбиљном. Воља људи, потреба, прехранени национализам, страх – све су то елементи који могу да изазову рат.“

Једном речи по мишљењу аутора, рат је био урођен људској природи. Исмевајући ова буржоаска пискарала М. Литвинов је говорио:

„Неке буржоаске новине, чак либералног правца приводиле су наш програм филозофским поставкама о ратоборној природи човека, о његовој склоности ка убијању, о неизбежности за њега ове или оне форме борбе, услед чега ће се, говорили су они, у случају потпуног разоружања народи међусобно тући песницама.“¹²³

Наивно је и неодрживо било тражити разлоге за спречавање наоружања у склоности људске природе ка рату и убијању. Њих је требало тражити у империјалистичкој политици великих сила.

Од априла до краја јула 1932 године Конференција за разоружање се бавила прихватањем резолуције о постепеном

---

123 М. Литвинов: Внешняя политика СССР, стр. Москва 1934.

смањењу и ограничењу наоружања. После Хендерсоновог говора 23 јула прешло се на гласање о прихватању резолуције у целини. Гласање је било јавно. У име југословенске делегације за прихватање резолуције гласао је др Шуменковић, заменик шефа делегације. За резолуцију је гласала 41 држава. Против су гласали Совјетски Савез и Немачка. Од гласања су се уздржале Италија, Мађарска, Бугарска, Аустрија, Турска, Албанија, Кина и Авганистан.

У тој резолуцији су изнесени резултати рада конференције, њене начелне одлуке и њене тежње за будући рад. У ствари ова резолуција је била само привремена и није претстављала никакву правну обавезу за државе. Дефинитивно решење проблема разоружања било је још сувише далеко.

Почетком септембра конференција је била одложена за 10 октобар, али се ово одлагање продужило на неодређено време. У том међувремену на челу југословенске делегације дошао је нови министар спољних послова Богољуб Јевтић. Његовим доласком као што је већ речено није се изменио став и састав југословенске делегације. 4 октобра одржана је седница Комитета за ефикасност која је расправљала о Хуверовом предлогу о подели ефикасности на два елемента: на полициски и елемент народне одбране.

Сутрадан после ове седнице Др Иван Перне изнео је пред Конференцију односно Комитет висину војног буџета Југославије. Југословенски извештај је био један од најтачнијих и он је за разлику од осталих извештаја који су прикривали стварне расходе за оружане снаге (случај са Немачком) изнео у детаљима војно буџетирање Југословенских оружаних снага. Претставници Велике Британије, Италије и Француске који су узели учешћа у дискусији после излагања Др Пернеа истакли су да је извештај Југославије „најпотпунији и најтачнији и да би било потребно да се југословенска излагања војног буџета узму као модел од стране свих осталих држава“.¹²⁴

После овог састанка конференција је опет одложена на неодређено време. У истом раздобљу под претседништвом новог шефа југословенске делегације Б. Јевтића одржана је 18 децембра 1932 у Београду ванредна конференција претставника Мале Антанте. Резултате рада Конференције за разоружање у вези са

---

124 „Политика“, 6 октобра 1932 године.

држањем пет великих сила изложио је др Е. Бенеш. На састанку је на уобичајени начин констатовано да су сва три министра истих гледишта у односу на даљи рад конференције.

Прва година рада Конференције за разоружање се завршила у дугим и бескорисним дискусијама. Оружање није спречено ни ограничено, напротив оно је узимало све већег маха. Иза мирољубивих говора и лажног пацифизма, вршене су грозничаве ратне припреме. Ово је важило за све велике силе, а нарочито за Немачку. Немачка дипломатија је у самом почетку увидела да је неизбежан крах Конференције за разоружање, чему је она највише допринела. Тражећи равноправност на конференцији и радећи на њеном даљем ометању, Немачка није чекала скрштених руку. Она је интензивно ишла ка ремилитаризацији и реваншу. Овакав став немачких владајућих кругова нарочито се испољио после доласка Хитлера и националсоцијализма на власт

У односу на Конференцију за разоружање Хитлер по мишљењу водећих сила на конференцији није претстављао неку нарочиту сметњу за њен даљи рад. Напротив, претставници победничких сила покушавали су на све начине да нађу компромис са Немачком, уступајући од својих ранијих предлога који су за Немачку били неприхватљиви. Покушаји да се Немачка приволи на сарадњу и даље учешће на конференцији нису уродили плодом. Хитлерови делегати су демонстративно напустили и Друштво народа и Конференцију за разоружање.

Друга сесија Конференције за разоружање

Заједно са Општом комисијом Конференције за разоружање у овом периоду заседавао је такође читав низ комисија и комитета од којих су 21 били најважнији не рачунајући велики број малих. У овом раздобљу велики број пројеката и амандмана, којима се бавила Конференција у првој години свога рада био је одбачен у страну. Совјетски планови о потпуном и пропорционалном разоружању били су коначно скинути са дневног реда Конференције. План Тардјеа био је замењен новим француским планом који је поднео Ерио, а који је касније замењен новим планом Макдоналда. Конференција је у првој години једино

прихватила конкретне текстове чланова о забрани хемиског и бактериолошког рата.

Општа комисија Конференције за разоружање отпочела је са радом 2 фебруара 1933 г. дискусијом по плену Ериоа. Овај план је требало да послужи као компромис између различитих мишљења појединих влада претстављених на конференцији. Уместо стварања међународне армије и система колективних санкција које је предвиђао план Тардјеа, а који су наишли на велико противљење, план Ериоа је предвиђао прихватљивији систем безбедности путем стварања регионалних пактова. План је даље предвиђао заједничка саветовања у случају нарушавања Келоговог пакта, опште учешће у економској блокади против прекршиоца, одступања од неких Версаљских ограничења према Немачкој итд.

Пре него што се изјаснио по овом нацрту Јевтић је 6 фебруара 1933 године имао састанак са шефом француске делегације. Састанку су присуствовали, и претставници Пољске, Чехословачке и Румуније. Сутрадан после овог састанка Јевтић је у дискусији по плану Ериоа изјавио следеће:

„Француска делегација, којој на овом највећем послу извршења уговора мира никада није недостајало иницијативе, задужила је све нас стварним смелим предлогом за организацију мира. За југословенску Делегацију план претставља само једну базу дискусије. По њеном схватању он треба да послужи Конференцији за разоружање као реалан смишљен систем који треба разрађивати и допуњавати.“¹²⁵

Том приликом Јевтић је у име југословенске делегације предложио уношење извесних измена и прецизирања у француском пројекту и с тим у вези нагласио потребу формирања једног нарочитог органа при Друштву народа који би насупрот дотадашњој пракси ценио компатибилност са Пактом Друштва народа уговора и конвенција који се региструју. Тако би специјално диспозиције тачке 3 у Одељку а) француског плана (односно додељивања помоћи према одлуци Савета Друштва народа после простог констатовања чињенице о извршеном нападу или инвазији) могле

---

125 „Политика“, 8 фебруар 1933 године.

бити одређене са већом јасношћу и ефикасније примењиване. Поред овога Јевтић је предложио да се не чини никаква разлика између регуларних трупа или банди јавно организованих и штићених од стране регуларних трупа, када се ради о констатацији напада или инвазије.

Даљи рад конференције био је посвећен претресању плана Макдоналда, који је по речима британске делегације био синтеза мишљења целе конференције. План је имао основне идеје и оквира плана. Ериоа, само је био конкретизован и имао ублаженију форму. Овај план је поред осталог предвиђао и смањење војних ефектива за сваку државу. За Југославију је план предвиђао цифру од 100.000 војника.

Југословенска делегација је дала подршку плану Макдоналда саветовавши се претходно и овога пута са француском делегацијом. План је био прихваћен 27 марта 1933 са 42 гласа као основа за дискусију. После тога конференција је одложена до 25 априла.

У првој половини маја конференција је ступила у критичан стадијум због најновијих немачких предлога који су били сасвим супротни британском пројекту. 16 маја Претседник САД Рузвелт обратио се шефовима свих држава претстављених на Конференцији за разоружање са посланицом у којој је предлагао мере за остварење „политичког и економског мира“. Већина земаља учесница рачунајући и Југославију прихватила је и поздравила ову посланицу као значајан допринос миру и сарадњи међу народима.

Прихватање совјетске дефиниције о нападачу

Редакциони Комитет безбедности основан је 10 марта 1933 године. У његов састав улазиле су следеће државе: Уједињено краљевство, Француска, Италија, Немачка, Јапан, САД, СССР, Белгија, Пољска, Шпанија, Данска, Швајцарска, Мађарска, Финска, Естонија, Турска, Куба и Југославија. Овај Комитет је већином гласова прихватио дефиницију нападача онако како је израдила и поднела Комитету Совјетска делегација. Совјетски предлог је био прихваћен и поред великог противљења од стране делегација САД, Немачке, Италије, Шпаније и Мађарске. У име Мале Антанте совјетски

нацрт дефиниције нападача подржао је шеф румунске делегације Титулеску следећим речима:

„Питање безбедности највише интересује наше три земље. Дефиниција нападача коју је поднела совјетска делегација за нас претставља једну веома важну ствар. То је за наше три земље главни елемент безбедности.“¹²⁶

Титулеску је овај свој говор одржао дан пре поласка за Праг на Конференцију Мале Антанте. Конференција је одржа на 30 маја. После састанка издат је комунике о постигнутим резултатима. Трећи део овог комуникеа који се односи на проблем разоружања у целости гласи:

„Пошто су проучили ситуацију и стање радова Конференције за разоружање, три члана Сталног савета остају у убеђењу да ће Женевски преговори ипак одвести позитивним резултатима.

У том погледу три државе Мале Антанте усвајају план британске владе као базу за преговоре о будућој конвенцији и запажају са задовољством удео Претседника г. Рузвелта у раду на идеји безбедности, који принцип треба још више развијати у смислу последње одлуке Комитета за безбедност, нарочито колико се односи на дефиницију нападача.

Усвајајући начело изједначења континенталних војски и начело редукције војног материјала, они пристају на принцип равноправности који треба да буде остварен на етапе и у оквиру безбедности за све нације. Сем тога они су решили да инсистирају што више могу на прецизном обезбеђењу ефективног функционисања контроле и компетенције Сталне комисије за разоружање.

Они су мишљења да до краја ове године сви радови прве Конференције за разоружање треба да буду завршени.“¹²⁷

---

126 „Политика“, 17 мај 1933 г.

127 „Политика“, 31 мај 1933 г.

Нада Мале Антанте да ће се конференција успешно завршити није имала никакве реалне подлоге. Конференција је у ствари преживљавала своје задње дане. 29 јуна Претседник Конференције Хендерсон саопштио је да је предлог о одлагању конференције прихваћен једнодушно и да је заседање Општег одбора конференције за разоружање завршено. Хендерсон је по налогу конференције односно њеног Претседништва преузео право вођења директних преговора са заинтересованим државама.

У истом периоду док је Хендерсон путем преговора тражио нове путеве помирења, вођени су у Женеви и Лондону између делегације СССР и делегација земаља Мале Антанте преговори за потписивање конвенције о дефиницији појма нападача. Конвенција је потписана 3 јуна 1933 године у Лондону. Од стране СССР конвенцију је потписао Максим Литвинов, комесар за иностране послове, а у име југословенске краљевске владе изванредни и опуномоћени посланик у Лондону Ђорђе Ђурић.

По овој конвенцији агресором се сматрала она држава која изврши једно из следећих дела: објаву рата или упад на територију друге државе, и ако без претходне објаве рата, оружану повреду територије друге државе, учествовање у поморској блокади, учествовање и подршка у организовању и пребацивању банди на територију друге државе.

Југословенска јавност и званична штампа поздравили су потписивање овог првог међународног акта са Русијом. Лондонска конвенција је била први докуменат на коме су били стављени заједнички потписи претставника СССР и Краљевине Југославије. Међутим, из познатих разлога до обнове нормалних дипломатских односа са Совјетским Савезом није дошло.

Потписивање Конвенције са СССР-ом од стране Југославије извршено је свакако по жељама и сугестијама француске владе која је у то време водила политику пријатељства и сређивања односа са СССР-ом. Погрешно би било не нагласити да је текст ове конвенције у потпуности одговарао интересима и безбедности Југославије, нарочито у односу на непријатељску политику њених суседа, а посебно Мађарске и Италије. Несумњиво је да су СССР и државе Мале Антанте имале заједничке интересе за

приступаће Конвенцији о нападачу. Безбедност је била подједнако потребна и једнима и другима. У говору на IV заседању Ц.И.К. СССР-а од 29 децембра 1933 Литвинов се осврнуо на Лондонску конвенцију и рекао следеће:

„Тај акт се несумњиво јавља као израз заједнице неких интереса између свих његових учесника, а ти се интереси састоје у заједничком стремљењу ка смиривању Европе. Таква заједница интереса је довољна основа и отвара могућност за даље зближење, без чега Лондонска конвенција не може имати потпуни ефекат.“¹²⁸

И у самој југословенској „народној“ скупштини дошло је до дискусије поводом потписивања Лондонске конвенције. Поједини посланици су изјављивали „да је цео наш народ из дубине душе поздравио прву нашу закључену конвенцију с Русијом као обнову старих вера, њему најближих и најсрдачнијих“.¹²⁹

Чињеница да је до овакве дискусије и оваквог признања дошло и у парламенту 6-јануарске диктатуре јасно сведочи да је жеља за обнављањем односа са СССР била стварно продрла у најшире народне масе. Било је неколико изјава о потреби обнове односа и међу појединим буржоаским политичарима који су у обнови односа опет гледали своје властите интересе, као што је потреба обнављања економских веза, развој узајамне трговине итд.

Званични став владе односно Александра био је и даље доследан свом реакционарном курсу у спољној политици. Јевтић је пожурио да изјави у парламенту да потписивање дефиниције о нападачу никако не значи и дипломатско признање СССР-а.

Међутим, непобитна је чињеница коју су морали признати и сами буржоаски политички вођи да је уствари „Конвенција може се рећи, била прећутно признање Русије самим потписом уговора с њом.“¹³⁰

---

128 М. Литвинов, Внешняя политика СССР, стр. 86, Огиз, Москва, 1937 г.

129 Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије – 12 марта 1934 год., стр. 904, говор посланика М. Димитријевића.

130 Ј. Јовановић: Дипломатска историја Нове Европе, књ. II, стр. 100.

Неуспех Конференције за разоружање

У вези са извршењем решења Опште комисије од 29 јуна 1933 године Хендерсон је у пратњи директора Секције за разоружање при Друштву народа Агнидеса посетио Париз, Рим, Берлин, Праг и Минхен. Поред саветовања са подпредседником Опште комисије Политисом и главним известиоцем Ненешом, он је преговарао са Даладјеом, Пол Бонкуром и Масињием; са Мусолинијем, Сувичем и Ди Сарањом; са фон Нојратом, генералом Бломбергом, Надолнијем и Хитлером; са Томасом, Идном и Кадоганом. 14 септембра 1933 г. Хендерсон је у Лондону одржао састанак са америчким претставником Норманом Девисом. Ови разговори нису побољшали изгледе на крајњи исход конференције.

После више дипломатских разговора у Женеви британска, француска и америчка делегација дошле су на приближно заједничку позицију: не дозволити поновно наоружање Немачке и спровести систем контроле у вези са спречавањем наоружања. Британски нацрт са неким изменама и допунама био је прихваћен као основа овог споразума. Рок дејства будуће конвенције био је предвиђен на 8 година. Овај споразум, који је дошао исувише касно још је више погоршао ситуацију, иако је на очиглед чинио многе и отворене уступке Немачкој.

14 октобра 1933 године немачки министар иностраних послова Фон Нојрат упутио је телеграм Претседнику Конференције за разоружање Хендерсону којим га извештава да Немачка напушта конференцију.¹³¹ Истог дана Хитлер је одржао дуги говор поводом расписивања нових избора за Рајхстаг и саопштио да Немачка поред конференције за разоружање напушта и Друштво народа. Званична нота о иступању Немачке из Друштва народа уручена је 19 октобра 1933 године Генералном секретару Друштва народа Авнолу.

Иступањем Немачке са Конференције за разоружање настала је још већа криза и затегнутост. Хитлер је увидео да даље учешће на конференцији значи у ствари губљење времена. Фашизам је

---

131 Сборник документов по международной политике – Документ № 68, Выпуск VI - Москва, 1934 г.

јасно показао своје агресивне намере и одбацио све покушаје за међународну сарадњу и проналажење путева споразума.

После ових најновијих догађаја конференција је одложена за јануар 1934 године. 23 јануара одржана је у Загребу Конференција Мале Антанте у вези са новоствореном ситуацијом после напуштања Конференције за разоружање од стране Немачке. На састанку је и овога пута констатована „истоветност гледишта“. Конкретне резултате и одлуке састанак није донео.

И у 1934 безуспешно су вршени многи покушаји да конференција настави с радом. Немачкој су понуђени нови услови и уступци много већи него ранији да би се вратила на конференцију. Уместо учешћа на конференцији Хитлер је предлагао склапање пактова о ненападању између европских држава и званично изјавио да ће Немачка отворено наставити са наоружањем.

После неколико одлагање Генералне комисије Конференције за разоружање састала се 29 маја 1934 године. На том састанку говорио је Литвинов. Он је навео разлоге за досадашње неуспехе и предложио да се Конференција за разоружање претвори у један стални орган, који би се старао о чувању безбедности свих држава и који би периодично заседавао. И ови последњи покушаји совјетске делегације за спас Конференције остали су без резултата. Сасвим правилно је било у то време писање Лојда Џорџа „да ће Конференција за разоружање ускоро са болесничке постеље dospети на мртвачка носила“.¹³²

Југославија је и у овим задњим данима конференције иако без изгледа на ма какав даљи успех за њен даљи опстанак, иступала као и у самом почетку у заједници са француском делегацијом. Њен став је и даље остао углавном исти: безбедност па разоружање. Она је наставила да даје подршку оним предлозима који су одговарали овом њеном ставу. У вези с тим југословенска делегација је подржала и нацрт Резолуције турског делегата Ружди-беја од 1 јуна 1934 године који се заснивао на систему безбедности и склапању регионалних споразума. Југословенска делегација је наставила се учествовањем на конференцији иако је ова већ изгубила сваки значај и смисао. Настављена је са одржавањем састанака између претставника Мале Антанте на којима су поред

---

132 Лојд Џорџ: Рат или мир, „Политика“, 31 мај 1934 године.

осталог третирани и проблеми наоружања. Међутим, ови напори нису могли да спрече потпуни крах Конференције за разоружање чије су функције постепено престале, као што су касније престале и функције Друштва народа.

Агресивност хитлеровске Немачке и њених будућих савезника није се могла спречити празним конферисањем, без предузимања ефикасних и практичних мера. Неуспех Конференције за разоружање и будући развој догађаја су то потврдили.

БЕЛЕШКА О АУТОРУ И ОВОЈ КЊИЗИ

Мирољуб Кршљанин (1924-2001) био је 1950-1966. сарадник Института за међународну политику и привреду у Београду и бавио се међународним односима и историјом дипломатије. Сарађивао је и радове објављивао у часописима „Међународни проблеми“, „Преглед“, „Хроника међународних догађаја“ и Билтен документације. Иако је то био најдужи период његовог радног ангажовања, он је своје идеје и уверења, које су се временом све више разилазиле са прозападним тенденцијама у југословенској спољној политици, могао да изрази само делимично. То је довело до његове одлуке да напусти посао и оде у инвалидску пензију са 42 године живота. Из тог разлога су и неки од његових најзначајнијих научних радова, који су сабрани у овој књизи, до сада остали необјављени.

Браћа Предраг, Милан и Мирољуб Кршљанин били су учесници II светског рата скојевци, а затим и организатори партизанског покрета у родном Крњеву и срезу Велико-орашком. Предраг, учитељ, био је и сужањ у Бањичком логору. Милан, песник и студент, погинуо је као партизан већ 30. септембра 1941. Основна школа у Крњеву је дуго носила његово име. Најмлађи Мирољуб, иако је остао инвалид у смедеревској експлозији, током целог рата је био активни илегалац, да би рат окончао као учесник борби за ослобођење Београда и официр ОЗНА. После рата је демобилисан, па је убрзо са одговорних функција у привреди упућен на студије у новоосновану Новинарско-дипломатску школу, коју је завршио у првој генерацији. По дипломирању, у ССИП-у је радио мање од две године јер је дошао у сукоб са властима протестујући против пријема у чланство КПЈ (у одсуству) Ђуре, сина Момчила Нинчића. По казни, Мирољуб је премештен у Институт за међународну политику и привреду.

У немогућности да на други начин изрази своје неслагање са удаљавањем наше спољне политике од Совјетске Русије и приближавањем западним силама, Мирољуб је своје најзначајније радове, сабране у овој књизи, посветио управо спољној политици краљевине Југославије између два рата, када су се њена удаљеност од СССР и везаност за Запад, показале као кобне. Међутим, чак ни већину тих радова (насталих почетком 1950-их, по још „свежим траговима“) Мирољуб није успео да објави (а после напуштања Института то није ни покушавао), па су остали у његовој рукописној заоставштини и сада се објављују поводом стогодишњице његовог рођења.

Значајан део свог животног ангажовања, Мирољуб је посветио афирмисању успомене и песничке заоставштине брата Милана, који му је био најзначајнији узор. Инспирисан Милановим животом и делом, и сам Мирољуб је, у позним годинама, као пензионер, објавио три књиге песама: „Непослато писмо“ (1989), „Нина међу звездама“ (1991) и „Трајање“ (2000).

За собом је оставио супругу Душанку (1934-2014), синове Зорана и Владимира, унуче Нину, Ану, Теодору, Милу и Светлану, и праунуку Даницу.

В.К.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(497.1:470)"1918/1941"

327(497.1:44)"1918/1941"

КРШЉАНИН, Мирољуб, 1924-2001

Односи Југославије са СССР и Француском између два рата : огледи из дипломатске историје / Мирољуб Кршљанин. - Београд : Институт за међународну политику и привреду : Досије студио : СР Братство 2023, 2024 (Београд : Досије студио). - 107 стр. : ауторова слика ; 24 cm

Тираж 200. - Стр. 7-10: Трактати о спољнополитичком (не)сналажењу једне државе / Душан Пророковић. - Белешка о аутору и овој књизи: стр. 106-107. - Напомене и библиографске рефернце уз текст.

ISBN 978-86-7067-343-4 (ИМПП)

ISBN 978-86-6047-456-0 (ДС)

ISBN 978-86-906876-1-9 (СРБ2023)

а) Међународни односи -- Југославија -- СССР -- 1918-1941

б) Међународни односи -- Југославија -- Француска -- 1918-1941

COBISS.SR-ID 158749449

Радови Миролуба Кршљанина (1924–2001), иначе истраживача из прве генерације аналитичара запослених на београдском Институту за међународну политику привреду одмах по оснивању ове институције, представљају важно сведочанство о спољнополитичком (не)сналажењу дипломатије Краљевине Југославије. Испитујући односе новостворене југословенске државе са Совјетским Савезом и Француском, као и све активности везане за наступе у Комисији за разоружање, аутор уз своја запажања наводи и читав низ (мање или више познатих) података о дешавањима између два светска рата.

др Душан Пророковић,
виши научни сарадник

ISBN 978-86-7067-343-4 (ИМПП)

ISBN 978-86-6047-456-0 (ДС)

ISBN 978-86-906876-1-9 (БР)

